

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Stanislava Rosenbergová

Mluvní cvičení v komunikační výchově na druhém stupni
základních škol

Olomouc 2016

vedoucí práce: Mgr. Jana Kusá, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené
prameny, literaturu a elektronické zdroje.

V Olomouci dne 20. 6. 2016

.....

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Janě Kusé, Ph.D., za odborné vedení, poskytování cenných rad a připomínek.

Obsah:

Úvod	5
I. Teoretická část	7
1. Komunikace	7
1.1 Komunikační funkce	8
1.2 Komunikační proces	11
1.3 Řeč a jazyk	14
1.4 Komunikační specifika	24
1.5 Komunikační bariéry	25
2. Rétorika	27
2.1 Historie rétorik	27
2.2 Moderní rétorika	30
2.3 Rozdíl mezi mluveným a písemným jazykem	31
2.4 Příprava projevu	32
3. Pojetí základního vzdělávání v RVP	44
3.1 Klíčové kompetence	44
3.2 Jazyk a jazyková komunikace	45
II. Praktická část	52
4. Metodika práce	52
5. Výsledky	55
6. Diskuze	68
Závěr	70
Souhrn	71
Referenční seznam	72

Úvod

Diplomová práce se zabývá komunikací. Přibližuje způsoby, jakými lidé spolu komunikují. Nejedná se pouze o sdělení slov, ale též o uvědomělé i neuvědomělé pohyby těla, postoj, mimiku. To vše ovlivňuje projev stejně jako pečlivý výběr slov. Komunikovat můžeme při nejrůznějších příležitostech a s rozličnými záměry. Jednou komunikující chce sdělit svým posluchačům prosté informace a poznatky, jindy se je snaží přesvědčit o pravdivosti svých tvrzení a výroků.

Specifickým způsobem komunikace a zároveň jazykovou disciplínou je rétorika. Zabývá se řečnickými vystoupeními před veřejností. Radí, jakým způsobem pracovat s hlasem, na co se zaměřit a čemu se při vystoupení vyvarovat.

Jak můžeme zjistit z prostého výčtu oblastí, ve kterých se komunikace nalézá, jistě bychom mohli říct, že je přímo nezbytnou součástí života. Už od doby, kdy se narodíme, nás nejbližší okolí učí komunikovat a rozvíjí tímto naše dovednosti. Rodiče, kteří byli prvotními učiteli každého z nás, předají následně toto poslání škole. V ní si žáci formují mimo jiné komunikační kompetence a připravují se na budoucí praktický život.

Veškerá rozvíjení zmiňovaných dovedností nás mají připravit na výkon povolání, jež se v budoucnu stane naší každodenní realitou, a budeme moci uplatnit všechny předchozí poznatky, které jsme za léta strávená ve školním prostředí nasbírali. Než nám však zaměstnavatelé umožní vykonávat zvolenou pracovní pozici, mimo dosažené vzdělání se rovněž zajímají o to, jakým způsobem dokážeme reagovat a komunikovat. Jelikož se tato složka života proplétá všemi životními okamžiky, je velmi důležité, aby byla náležitým způsobem rozvíjena. Děje se tak již při základním vzdělávání. Rétorický projev se primárně rozvíjí v hodinách slohu, v nichž žáci získávají teoretickým i praktickým způsobem své vědomosti. Prostřednictvím teoretických informací za pomoci vzorových textů se propracovávají k hlubšímu poznání jeho výstavby. Později sami zkouší z dosažených informací vlastní kreativitou vytvořit slohové práce na zadané téma a žádaný slohový útvar.

Náročnější jsou mluvní cvičení, na něž se výzkum diplomové práce zaměřuje. Úkolem žáků je nejen správně stylizovat strukturu projevu, jenž bude odpovídat zadanému tématu, avšak musí též předstoupit před své vrstevníky a souvislým, srozumitelným způsobem jim svou práci přednést.

Sekundárně je rétorický projev opakovaně procvičován při zkoušení a přednesu zadaných referátů. V literární výchově se v průběhu školního roku cvičí paměť pomocí přednesu básní, literárních referátů atd.

Jelikož mé studium na vysoké škole Univerzity Palackého v Olomouci je zaměřeno na učitelství českého jazyka a literatury druhého stupně základních škol, v diplomové práci se budeme proto orientovat na žáky devátého ročníku. V průběhu školní docházky byli seznámeni se všemi slohovými útvary, jak to předepisují osnovy. Úroveň jejich komunikačních schopností by tedy měla být na nejvyšším stupni poznání.

Praktická část práce vychází z nahraných mluvních cvičení vybraného vzorku probandů. Za hlavní cíl práce považuji celkové zhodnocení úrovně mluvních cvičení. Toho dosáhneme díky rozboru textů po stránce užívání spisovného jazyka, slovní zásoby, větné výplně a kompozice projevu.

I. Teoretická část

1. Komunikace

Člověk je ve svém životě vystaven situacím, ke kterým neodmyslitelně patří sociální styk a sociální jednání (jsou jimi například – rodina, přátelé, běžné vztahy, práce, zájmy aj.). Společenské (sociální) jednání je tudíž nezbytnou a neodmyslitelnou součástí každodenního života člověka, a to jak soukromého, tak kulturního, je stěžejní pro společenství a všeobecně existenci lidstva. Toto společenské jednání je realizováno pomocí řeči. (KOŘENSKÝ, J. 1992. str. 5)

Univerzální definici komunikace není možné předložit, existují stovky tezí, jež objasňují, co všechno tento pojem označuje. V padesátých letech minulého století byla komunikace chápána jako reakce těla na podnět. Zde ale nebyla plně odlišena komunikace a chování, ačkoliv komunikaci (zvláště neverbální) lze jako chování označit. Obecněji se dá říci, že komunikace je proces, který umožňuje předávání a sdělování informací ostatním jedincům. Má rovněž význam pro vytváření společenství s druhými. (BLAŽEK, V. 2011. str. 13)

Stručný etymologický slovník jazyka českého vysvětluje, že slovo komunikace bylo přejato z latinského slova *communicatio*, překládaného jako spojení, které původně vychází ze slova *communicare* spojovat. (HOLUB, J. 1992. str. 235-236)

Stručný psychologický slovník interpretuje tento pojem jako dorozumívání, sdělování. To se projevuje u člověka stejně jako u živočichů, pouze jazyk je specifickým lidským prvkem. Komunikační proces pojímá jako řetězec, v němž operují jednotky: odesílatel informace – příjemce – obsah sdělení – účinek, který sdělení vyvolalo. Může být jednocestný – monolog, dvoucestný – dialog, mnohocestný – multilog. (HARTL, P. 2004. str. 113)

Milan Nakonečný ve své knize *Sociální psychologie* předkládá komunikační proces jako jednosměrnou či obousměrnou sociální interakci. Jejím prostředkem jsou nejen slova a gesta, ale rovněž chování. J. W. Vander, na kterého Nakonečný odkazuje, formuluje komunikaci coby „proces, jímž lidé předávají informaci, ideje, postoje a emoce jiným lidem“. Příznačnou formou je jazyk jako národní forma mluvených i psaných projevů. Každá kultura vlastní specifický systém dorozumívání, k němuž se řadí nejen

jazyk, ale i konkrétní gesta a způsoby chování, jejichž význam může být pro ostatní kultury nesrozumitelný. (NAKONEČNÝ, M. 2009. str. 287-288)

Komunikace je možná díky vzájemně sdílenému systému znaků, jenž rozeznává několik **forem komunikace**. Dle vztahového hlediska rozlišujeme:

- a) Intrapersonální (informace nalézáme a čerpáme pomocí archivu, počítače,...)
- b) Interpersonální (komunikace mezi dvěma nebo více osobami)
- c) Masová komunikace (zprostředkovávají ji televizní, rozhlasová média aj.)

(NAKONEČNÝ, M. 1999. str. 158)

Základní strukturu tvoří tři části – *komunikátor* - označuje osobu, která sděluje konkrétní informace, *komunikant* - přijímá sdělení. Slovem *komuniké* je nazýván obsah, jenž je mezi prvními dvěma činiteli předáván.

H. D. Laswell, na něhož Nakonečný odkazuje, předkládal názornou strukturu komunikace:

- 1) Kdo (komunikátor)
- 2) Co říká (komuniké)
- 3) Komu (komunikant, recipient)
- 4) Čím (druh komunikace, například slova)
- 5) Prostřednictvím jakého média (mluvená řeč v přímém fyzickém kontaktu, dopis, ...)
- 6) S jakým úmyslem (intence, motivace)
- 7) S jakým účinkem (sdělení je pochopeno, vyvolává emoce, ...)(NAKONEČNÝ, M. 2009. str. 288 – 290)

1.1 Komunikační funkce

Lidská komunikace záměrná i nezáměrná plní určitou komunikační funkci a je něčím motivována. Řečník na začátku přípravy formuluje téma svého projevu a jeho účel. Právě na základě toho následně vybírá specifickou komunikační funkci, která nejlépe poslouží jeho záměru. Mezi hlavní komunikační funkce řadíme:

- **Informační** – jedná se o základní funkci komunikace, jež slouží k nezbytnému předávání a získávání potřebných informací mezi lidmi. Tato funkce se užívá zejména u naučných rétorických žánrů, jako jsou přednáška a referát, a v pracovní komunikaci v situacích seznamování se s prostředím, problémem, technologickým postupem; dále u výkladu např. nominativní postupy, zaučování se na nové pracovní pozici, instrukce o předpisech apod.
- **Instruktažní** – mnohdy je žádoucí informace nejen sdílet a předávat, ale dávat adresátovi vodítko, jak informaci chápat a jak s ní dále pracovat. Informační a instruktažní funkce se zpravidla doprovázejí, mnohdy se tedy objevují ve stejných situacích.
- **Manipulační** – pokud je instruktažní ovlivňovací charakter zastírán, hovoříme o tzv. manipulační funkci. Jejím, však nepřiznaným cílem je ovlivňování příjemce. Napříč historií můžeme tuto formu nalézt u demagogických řečníků, kteří ji užívali v propagandistické politické rétorice. V dnešní době tyto taktiky objevujeme mnohdy v manažerské komunikaci.
- **Přesvědčovací – apelativní** – na rozdíl od manipulační funkce se zde neskrytě pracuje s přesvědčováním. Cílem je vyvolat žádaný postoj, jednání. Vyskytuje se v řečnických agitačních projevech.
- **(Sebe)propagační** – při komunikaci, ve které se projevuje sebepropagační funkce, je člověk motivován potřebou sebepotvrzující, existenciální nebo adaptační, při níž potvrzuje přijetí určité komunikační role. Jiným motivem je pak tužba po pozornosti a předvádění se.
- **Zábavní** – jednou ze základních lidských potřeb je uvolnění, člověk chce uvolnit sebe i druhé. Dnes je hojně užívána v masové a mediální komunikaci.
- **Kontaktní** – plyne ze základního požadavku po lidském kontaktu, sdružování se a sounáležitosti.
- **Rituálová** – cílem je sdílení a prožívání, které má kořeny v kulturních tradicích. Spočívá ve společném chápání významů a symbolů.
- **Estetická** – zkoumá jednotlivé znaky a zaměřuje se na jejich estetickou hodnotu. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 20 – 23)

Rituálová, kontaktní a estetická funkce komunikace dominují v příležitostných, oslavujících, či naopak hanlivých rétorických projevech. Komunikace téměř nikdy

nezahrnuje pouze jednu funkci, jelikož se jedná o velmi složitý proces. Projev je tedy souhrnem několika funkcí, které se dynamicky mění. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 23)

Mikuláščík (2003) doplňuje tyto funkce o:

- **Posilovací a motivující** - upevňuje pocit sebevědomí a vlastní potřebnosti.
- **Vzdělávací a výchovnou** - využívá se především ve vzdělávacích institucích.
- **Socializační a společensky integrující** - pomáhá k navazování a formování vztahů, kontaktů; závisí na společenské úrovni jedince, jelikož jednotlivé společenské vrstvy mají různé způsoby komunikace (kritéria společenských vrstev nejsou rozdělena pouze podle majetku a vzdělání, spadá sem také věk, vyspělost člověka atd.).
- **Funkci osobní identity** - na úrovni osobnosti, pomocí komunikace si dokáže člověk ujasnit nejrůznější věci o své osobě, postojích, názorech, vlastní aspiraci - ratifikace sebepojetí.
- **Poznávací** - souvisí s funkcí informativní, a to z pohledu komunikanta (kdežto informativní se zaměřuje na pohled komunikanta i komunikátora); prostřednictvím lidí v okolí se člověk seznamuje se zkušenostmi, které by sám nebyl schopen prožít.
- **Svěřovací** - podpůrným psychickým prostředkem, který pomocí sdílení pocitů a možností probrat myšlenky zbavuje člověka napětí a usnadňuje překonávání těžkostí.
- **Únikovou** - při nejrůznějších emočních pochodech (sklíčenost, znechucení) se naskytá potřeba nezávazné konverzace o neutrálních tématech, které pomáhají k odreagování se od starostí. (MIKULÁŠČÍK, M. 2003. str. 21-22)

Joseph DeVito (2001) nahlíží na funkce (cíle) komunikace jako na akt, k němuž nás vede určitá motivace. Při psaném či mluveném projevu se snažíme svoje myšlenky předat jiné osobě, a docílit tak sledovaného záměru. Předkládá pět hlavních **komunikačních záměrů**, které jsou společné pro většinu forem komunikace:

- **Učit se** (úmyslem je získávat znalosti o světě, druhých i sám o sobě)
- **Spojovat** (snaha vytvářet vztahy s druhými, vzájemně na sebe reagovat)
- **Pomáhat** (naslouchat druhým a nabízet jim řešení)

- **Ovlivňovat** (posilovat nebo měnit postoje či chování druhých)
- **Hrát si** (těšit se z okamžitého prožitku) (DEVITO, J. 2001. str. 33)

1.2 *Komunikační proces*

Komunikace jako proces je závislý na mnoha podmínkách a vlivech. Nemá význam zajímat se pouze o výstup komunikace v mluvené či psané podobě. Podmínkou porozumění je zájem o fázi přípravy, způsob navazování myšlenek, širší kontext a vztahy k jiným vlivům. Komunikace je ovlivněna racionálními schématy i emočním rozpoložením - to má rovněž vliv na výslednou informaci a může ji změnit.

Monolog v komunikačním procesu považujeme spíše za přípravnou fázi hovoru s druhými lidmi, případně slouží k vyrovnání se s vnitřním rozporem. Můžeme tedy uvést, že komunikační situace se odehrává mezi dvěma jednotlivci. Tento vzájemný vliv vykazuje tzv. procesuální charakter - tj. každý z mluvčích se snaží svého komunikačního partnera ovlivnit, hledat u něj podporu či se snažit o sebek potvrzení. Za jistých okolností komunikační průběh neprobíhá dle očekávání jednoho z komunikujících, který následkem tohoto stavu mění taktiku (například působení na city, změna argumentace) - tato skutečnost poukazuje na **proměnlivost** komunikačních situací.

Význačným faktem rovněž zůstává pravidlo **informačního náboje**. Posluchač většinou běžným a opakujícím se věcem nepřikládá význam, na druhou stranu si lépe pamatuje nevšední, neobvyklé informace. Celý proces bychom mohli vyznačit do grafu sinusoidy - **začátek** je obvykle vnímán jako nevšední, nový; **konec** podvědomí vnímá výrazněji právě pro uvědomění si, že žádné další informace nebudou následovat; **střední** části informací není přikládána taková pozornost.

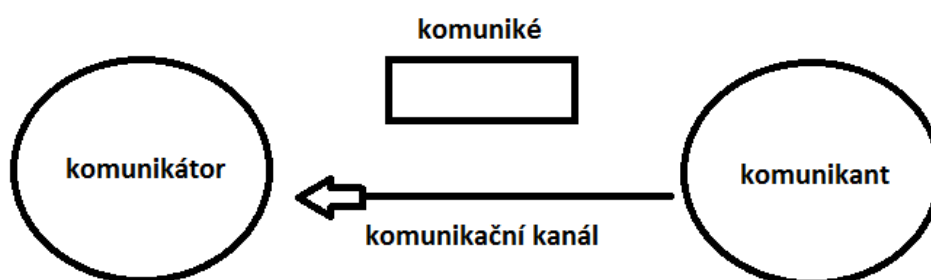
Komunikační proces se vyznačuje schématickým, pravidelným a postupovým chováním - **rolové chování**. Role předpokládají jisté chování a komunikaci, které jsou pro příslušnou pozici vhodné, umožňují tak zjednodušení komunikace. (MIKULÁŠTÍK, M. 2003. str. 22-23)

Při sdělování, jež je oboustranným procesem, se role komunikantů a komunikátorů proměňují. Tento celý proces Mikuláščík shrnuje do čtyř fází:

1. Vnitřní řeč napomáhá utřídit myšlenky a formulovat to, co hodláme sdělit.
2. Zapojením formulátoru vybíráme ze slovní zásoby výrazy, které nejvýstižněji naplní představu vnitřní řeči (syntaktická pravidla, program artikulace).

3. Pomocí kódování je informace vědomím vnímána jako „obraz výroku“.
4. Projev a zpětná vazba (zda je pronesen dle původního záměru a posluchač ho vnímá tak, jak by dle naší představy měl).

Schéma komunikačního procesu probíhajícího mezi dvěma osobami:

(MIKULÁŠTÍK, M. 2003. str. 24)

Prvky komunikačního procesu

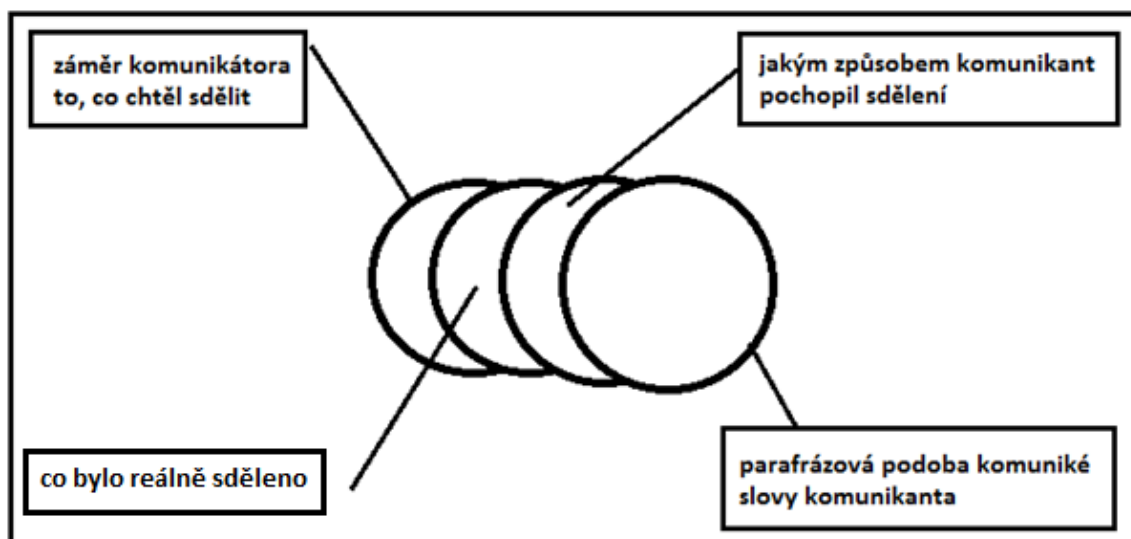
Komunikátor - vysílá zprávu za předpokladu sdílení společného souboru poznatků umožňujícího porozumění a podobného systému kódování; do sděleného obsahu je vždy promítána jeho osobnost, zaujetí; prostředí rovněž významně ovlivňuje promluvu.

Komunikant - naslouchající, přijímá informace ve zprávě, na vnímání působí osobnostní rovnice, zkušenosti, prožitky, vlastní záměry; měl by bez přerušování naslouchat obsahu a nepřemýšlet hned nad odpovědí, ale sledovat mimo jiné neverbální komunikaci, pro lepší porozumění mohou dopomoci doplňující otázky.

Komuniké - vyslané sdělení ve formě verbálních a neverbálních komunikačních symbolů; u konkrétního označení věci je vyslaná zpráva většinou pochopena, u abstraktních označení a slovních spojení se situace poněkud komplikuje;

na případném odlišném pochopení se podílí nejenom individualita osobností, jejich zkušenostmi komunikátor může záměrně sdělení zamlžit, pronést je ve víceznačném kontextu, porozumění ovlivňuje i komunikační šum.

Význam původního projevu nabývá v rámci přenosu informací zkresleného obsahu díky odlišnému vnímání významu pojmů jedinců. Čím více se vytvoří mezistupňů, tím více se zkreslují informace.

(Postup deformování informací předávaných komunikantovi)

Komunikační kanál - způsob vyslání informačního sdělení;

kanálem přímé komunikace tváří v tvář jsou zvuky, pohledy, pohyby těla, vůně, tón hlasu; zprostředkovanou komunikační metodou pomocí televize, novin atd. jsou prostředky kanálu omezeny.

Zpětná vazba - po přijetí zprávy následuje odezva. Právě pomocí zpětné vazby dokážeme určit, jakým způsobem komunikant dekodoval vyslané sdělení.

Komunikační prostředí - prostředí, ve kterém se komunikace odehrává, je podstatnou složkou a má vliv na komunikátora i komunikanta; komunikačním šumem rozumíme podněty, jež narušují vnímání komuniké (hluk, horko, nesympatie, únava, nesoustředěnost).

Kontext - tímto pojmenováním nazýváme celkový rámec probíhající konverzace. Obsahuje vnitřní (co se v nás odehrává, působení komuniké) a vnější (stimuly, které na nás v minulosti a současnosti působily) složku. (MIKULÁŠTÍK, M. 2003. str. 24-28)

1.3 Řeč a jazyk

Řečí označujeme specificky lidský prostředek dorozumívání se, který zahrnuje používání jazyka. Nejprve si vymezíme základní pojmy:

Řeč – soustava znaků, v níž je zakódováno sdělení

Jazyk – druh lidské řeči představující ucelený systém jazykových znaků, nástroj výhradně lidské komunikace

Jazyk a jeho následné vyvíjení je spojováno s postupně rozvíjejícím se myšlením lidí a se vznikem kultury. Člověk měl potřebu pojmenovávat skutečnost, která ho obklopovala. Řeč proto není přirozenou záležitostí, je určena sociokulturními podmínkami. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 27)

Každá řeč se vyznačuje *obsahem*, jenž zahrnuje *navázání kontaktu s adresátem, konkrétní sdělení, sebevyjádření, apel a záměr mluvčího*. Rozlišujeme rovněž různé *formy* řeči – psaná a mluvená. U mluvené formy se zaměřujeme na tyto skutečnosti: buď se jedná o projev čtený, nebo řečník užívá podpůrných prostředků (poznámky, body osnovy, předem připravené slovní formulace, slogany, doslovně citované tvrzení), anebo je projev přednášen „spatrá“ (řečník se nebrání improvizaci). (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 27-28)

Sám o sobě je jazyk dynamickým a proměnlivým lingvistickým systémem, který se postupem času obměňuje, a získává tak mnoho podob a forem. Pokud jsme označili jazyk systémem znaků, jeho základní jednotkou je *slovo*. Jako oficiální vyjadřovací prostředek chápeme spisovný jazyk, u něhož jsou vytvořeny jisté normy z hlediska tvarového i výslovnostního. Představuje jakousi neutrální a kultivovanou polohu pro veřejný způsob vyjádření. Mediální prostor a možnost mluvené komunikace ovšem umožnily v rámci veřejných mluvených projevů pronikání nespisovných, slangových i vulgárních variant výrazů. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 28)

Obsah řeči může nabývat **denotačního** a **konotačního** charakteru. Denotací rozumíme objektivní význam termínu, který je dohledatelný ve slovnících. Lidé hovořící stejným jazykem ho připisují konkrétnímu slovu. Konotace označuje subjektivní vnímání pojmů mluvčím či posluchačem. Zcela patrně tento rozdíl můžeme doložit na slově „smrt“ – lékař chápe pojem jako moment, kdy dojde k zástavě srdce. Tím je objektivně popisována určitá událost. Na druhou stranu rodičům, již ztratili dítě, to slovo evokuje mnohem více. Vnímají ho konotačním – subjektivním a emočně ovlivněným způsobem. (DEVITO, J. 2001. str. 100)

Pokud se zaměřujeme na řeč, nesmíme opomenout, že se nejedná o pouhý náhodný sled slov, nýbrž o promyšlenou promluvu, která se řídí mnoha pravidly. **Gramatická pravidla** stanovují, v jakém pořadí na sebe slova mají ve větách navazovat (*syntax*), pravidla užívání slov v určitém významu (*sémantika*) a pravidla kombinování zvuků (*fonologie*). Mimo gramatická pravidla existují ještě **kulturní pravidla**, jež určuje každá společnost jiným způsobem, a my bychom se těmto pravidlům měli přizpůsobit. V asijských kulturách, zvláště v Číně a Japonsku, se setkáváme s pravidlem *zdvořilosti* – při komunikaci je vyžadováno zdvořilé jednání a při porušení tohoto kulturního požadavku se můžeme dočkat velkého společenského odsouzení (jinak by podobná situace byla vnímána v mnoha západoevropských zemích či Spojených státech amerických). Jiným kulturním pravidlem, které se zcela jistě odlišuje od nám známého způsobu chování, je tzv. zásada sebedegradace – opět kulturní zvyklost zvláště Číny. Je žádoucí, aby mluvčí nezmiňoval svůj talent, zásluhy či dovednosti, nebo aby je dokonce srážel. Důvodem je pak „oslava“ a vyzdvižení člověka, se kterým hovoří. (DEVITO, J. 2001. str. 103-105)

Komunikační prostředky

Komunikační prostředky zahrnují nejrůznější nástroje, které řečník může při svém projevu užívat.

- a) *Verbální* (mluvená a psaná řeč v užším smyslu – národní jazyk; nástroj ke sdělování abstraktních pojmů; je úmyslná)
 - b) *Nonverbální* (mimika a kinezika – tzv. řeč těla, ale i vokalizace jako je smích, pláč; chování, jednání, gesta, pohledy atd.; nástroj, jímž se sdělují situace, emoce a snahy; velmi často neúmyslná „řeč těla“)
 - c) *Paralingvistické* (automaticky doprovázejí zvukovou stránku řeči; hlasová intonace – ironické zbarvení hlasu, jeho akcent a další; někdy můžeme hovořit o specifické součásti nonverbálních komunikačních prostředků)
- (NAKONEČNÝ, M. 2009. str. 287-288, ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 27)

Ačkoliv jsou složky verbální, neverbální a paralingvistické zařazeny do třech bodů, při jakékoliv konverzaci jsou slova vždy doplňována neverbálními prostředky a svrchním tónem řeči (paralingvistickými prostředky). Slova se v živé komunikaci nedají oddělit od neverbálních komunikačních složek. (MIKULÁŠTÍK, M. 2010. str. 98)

Verbální charakteristika projevu

Verbální složka je nejnápadnější částí celé řeči. Nakonečný (2009) charakterizuje verbální komunikaci následovně: *„Je specificky lidským způsobem komunikace, která má formu mluvené nebo psané řeči v užším slova smyslu (tedy formu jazyka). Mluvenou řeč umožňuje specificky lidská možnost artikulace, jemné pohyby mluvidel, umožňující při mluvení článkování hlásek. Elementy mluvené řeči jsou morfémy, jež různým slučováním a ohýbáním vytvářejí slova jako zvukové struktury, které jsou nositeli určitého významu. Slova jsou symboly objektů, jejich tříd, vlastností i vztahů mezi nimi a jako taková umožňují diferencované označování a dorozumívání se. Kombinací a ohýbáním (skloňováním a časováním) slov se vytvářejí věty, respektive výroky. Základem jsou univerzální řečové struktury a kulturně či národně specifická syntax a gramatika, jakož i slovní zásoba.“* (NAKONEČNÝ, M. 2009. str. 297)

Měli bychom dbát i na způsob, jakým celou řeč předneseme. Dle Krobotové (2000) se řečnický projev neobejde bez řádné přípravy správné výslovnosti hlásek, dobrého členění větných úseků, přízvuků, pauz, intonace aj. To vše je otázkou pravidelného procvičování a sebekontroly. Za kultivovaný projev nemůžeme pokládat ten, při kterém je řečník „pohodlný“ a nedává pozor na správné vyslovování, je těžkopádný, objevují se v něm obhroublé výrazy nebo je příliš familiární. (KROBOTOVÁ, M. 2000. str. 9)

Paralingvistická charakteristika projevu

Jak už jsme zmínili výše, paralingvistika zkoumá složky, které doprovázejí náš hlasový projev. Mnohdy není pouze podstatné to, co říkáme, ale jakým způsobem to říkáme. Na tento faktor působí např. psychický stav či emoční rozpoložení. Paralingvistika sleduje prvky s trvalým charakterem (hlasové rozpětí, barva hlasu, artikulace, plynulost projevu, vady řeči) a přechodné prvky (rychlost, hlasitost, pauzy, váhání, chyby v řeči, ...)

(ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 36) Mikuláščík (2010) se vyjadřuje o paralingvistice jako o dotvářejícím prvku denotačního významu konotativními prvky, svrchními tóny řeči. (str. 103)

Křivohlavý (1988) uvádí tyto paralingvistické charakteristiky řeči: hlasitost řeči, výška tónu, rychlost, objem, plynulost, intonace, chyby v řeči, správnost výslovnosti, kvalita řeči (věcnost hovoru), členění řeči (frázování).

- **Hlasitost řeči** (hovoří mimořádně tiše - skoro šeptem; hlasitost v mezích normálu; hovoří mimořádně hlasitě - hlučně) (KŘIVOHLAVÝ, J. 1988. str. 134)
- Intenzita, s jakou projev předáváme publiku, rozhoduje o tom, zda je projev pro posluchače příjemný nebo nepříjemný. Napovídá kromě toho o zaujetí mluvčího tématem, o němž hovoří. Obměňování hlasitosti v průběhu řeči přispívá zaujetí posluchače, pro kterého by v opačném případě (monotónní výpověď) byl proslov náročný na poslech a méně zajímavý. (MIKULÁŠTÍK, M. 2010. str. 103) Proměnlivost hlasitosti dává důraz na důležité obsahové části, pozornost se u určitých slov nebo vět zvyšuje. Mluvčí si hlasitost nebo tichý projev může však dovolit pouze časově omezeně, jinak se efektivita pozornosti sníží; příliš tichá řeč má negativní vliv na přesvědčivost, velká hlučnost komunikaci blokuje. Daleko lépe než hlasitost přispívá porozumění ostřejší výslovnost. (NELEŠOVSKÁ, A. 2005. str. 46)
- **Výška tónu řeči** (mluví spíše hlubším hlasem - basem, altem; mluví v mezích normálu; mluví spíše vyšším hlasem - tenorem či sopránem)
- **Rychlost řeči** (mluví spíše pomalu - až příliš pomalu; mluví středně rychle; mluví velice rychle - až příliš rychle) (KŘIVOHLAVÝ, J. 1988. str. 134)
Obměna tempa (rychlosti) dopomáhá posluchačům lépe rozčlenit řeč. Tato stránka hlasu však není tolik užívaná. Jestliže dodržujeme jasné poklesy výšky hlasu a pauzy, rychlejší tempo (ne však ukvapené) řeči přidává na srozumitelnosti a věrohodnosti. (ALLHOFF, D. 2008. str. 31-35)
- **Objem řeči** (řekne toho velice málo; přiměřeně - normálně hovoří; mimořádně mnoho toho napovídá)
Objemem řeči rozumíme kvantitu (množství) slov, jež za určitou dobu člověk vyprodukuje. Jako v mnoha následujících bodech se jedná o individuální záležitost. Je známo, že ženy obecně vyprodukují větší množství slov než

muži. Mikuláščík (2003) odkazuje na Jara Krivohlavého, který uvádí průměrné hodnoty vyprodukovaných slov za den - u žen se jedná o zhruba dvacet šest tisíc slov, muži se pohybují v rozmezí deseti až dvanácti tisíců. Objem řeči je podstatný zejména tehdy, pokud se bavíme o konverzaci dvou a více osob. Při této činnosti je významná aktivita účastníků a respektování přibližně stejného časového prostoru spoluúčastníků, častý zlozvyk v komunikaci je **intruze** (skákání do řeči).

- **Plynulost řeči** (mluví dosti neplynule - se zámlkami a pomlkami; mluví normálně plynule; mluví „jako kniha“ - mimořádně plynule)

V knize *Komunikační dovednosti v praxi* (2003) uvádí Mikuláščík ještě jeden bod, který je v projevu nezanedbatelným prvkem a úzce souvisí s tempem a plynulostí řeči:

Pomlka - V projevu mohou být chtěným (vědomým) či nechtěným přerušením promluvy;

neúmyslné - mají rušivý charakter, souvisí s nižší úrovní mluvního projevu

vědomé - jsou umístěny nedlouho před nebo po pozici, která potřebuje být zdůrazněna, usnadňují posluchači vstřebání informace, zintenzivňují účinnost projevu.

Pomlce (pauze) můžeme porozumět jako výzvě, očekávání, respektování komunikačního prostoru pro pronesení řeči partnerem, dá se jí rovněž naznačit potřeba zvýšení pozornosti posluchačů, prostor naslouchajících k zamyšlení nad předloženou myšlenkou; nepříznivé působení pomlky v našem projevu na druhou stranu prozrazuje, že se musíme zamýšlet nad dalším pokračováním řeči, poukazuje tím na naši bezradnost, nejistotu a rozpaky; v jiných situacích dokonce dlouhá pomlka vyjadřuje uraženost a pohrdání. (MIKULÁŠČÍK, M. 2003. str. 121)

- **Intonace** – *melodie řeči* (mluví stále stejným tónem - monotónně; hovoří s přirozenou intonací; „zpívá“ - přehnaná intonace)

Intonace vychází ze změny tónu hlasové výšky; její funkce je sdělovací nebo emoční; měli bychom si dát pozor na monotónní nebo příliš vysoký hlas; obdobně jako dynamika pozitivně působí na pozornost a srozumitelnost. (NELEŠOVSKÁ, A. 2005. str. 46)

- **Chyby v řeči** (v řeči je mimořádně hodně chyb - přerývá se často, nedokončuje věty apod.; chyby v řeči jsou v mezích normálu; řeč je téměř bez chyb)

Chyby v projevech mohou být artikulační (nepřesné vyslovování písmen, přerývání, koktání, nevhodná volba slov, přehnané artikulování), popřípadě zvuky nemající souvislost s artikulovanou řečí. Při malé koncentraci na původní téma se může stát, že do něj budou řečníkem vloženy nezamýšlené věty, poté je složité souvisle navázat na předešlé části. (MIKULÁŠTÍK, M. 2010. str. 106)

- **Správnost výslovnosti** (výslovnost nepečlivá, nesprávná, nedbalá a tím i řeč dost nesrozumitelná; výslovnost je v mezích normálu; výslovnost přehnaně „rádoby“ co nejspornější) (KŘIVOHLAVÝ, J. 1988. str. 134)

- Přesná a zřetelná artikulace hlásek a jejich následné spojení do slov je základem srozumitelnosti projevu. K důvodům, kvůli kterým se řečník vzdaluje spisovné normě, se řadí mluvně funkční vady. Při soustavném a patřičném cvičení se však dají odstranit, a to i v dospělém věku. Jsou jimi například rotacismus (u této vady dochází k nesprávnému vyslovování hlásky **r**), rotacismus bohemicus (řečník nedovede řádně vyslovit hlásku **ř**), sigmatismus (jsou chybně vyslovované sykavky) atd. Jindy se však nejedná o vadu řeči, nýbrž o fixaci na nářeční výslovnost (nejrozšířenější je tzv. tvrdé l, přičemž spisovná výslovnost uznává pouze střední l). Chybná artikulace může vyústit v neurodynamické poruchy (patlavost) a neurózy řeči (koktavost, breptavost). (KROBOTOVÁ, M. 2000. str. 9)

- **Kvalita řeči - věcnost hovoru** (projev mimořádně strohý, úsečný - téměř jen „ano“ a „ne“; projev přiměřený věci, o níž jde; projev mimořádně rozvláčný)

Kvalita poměřuje, do jaké míry je výpověď srozumitelná a věcná či naopak rozvláčná, neurčitá a nepřesná, tj. redundanci (nadbytečnost dat ve výpovědi). (MIKULÁŠTÍK, M. 2010. str. 105)

- **Členění řeči - frázování** (mluví „jako stroj“ - bez výraznějších přestávek a pauz, nedělá přestávky mezi větami; členění řeči v mezích normálu; přehnané frázování řeči - řeč je tím příliš roztrhaná)

(KŘIVOHLAVÝ, J. 1988. str. 134 - 135)

Dle Nelešovské (2005) bychom mohli do paralingvistických charakteristik projevu doplnit ještě následující části:

- **Rytmus** - zakládá se na střídání přízvuchných a nepřízvuchných slabik, pravidelný rytmus uklidňuje, nepravidelný napovídá změnu.
- **Dynamika** - zesiluje a zvýrazňuje slova, hlasitost řeči a její změny, silovou intenzitu. Je ovlivněna zaujetím pro přednášený obsah. Upoutává pozornost a zvýrazňuje projev, přispívá ke srozumitelnosti.

(NELEŠOVSKÁ, A. 2005. str. 46)

Hlas a jeho vlastnosti

K prvkům hlasového ústrojí řadíme hrtan, hlasivky a rezonanční dutiny spolupracující s dechovým ústrojím. Rozkmitáním hlasivek výdechovým vzduchem se v hrtanu tvoří hlas. Přibližováním a oddalováním hlasivek a přenastavováním hlasové štěrbiny je vytvářeno periodické vlnění vzdušného sloupce, které se šíří jako zvukové vlny. Hlasivkový tón putuje nadhrtanovými rezonančními dutinami. V průběhu tohoto procesu získává svou sílu, výšku a zbarvení.

- **Výška hlasu** – je individuální, souvisí s anatomickým uspořádáním hrtanu; mužské hlasivky kmitají přibližně 100x za vteřinu, ženské 200x (proto je ženský hlas o něco vyšší).
- **Síla hlasu** – vědomě ji korigujeme, přizpůsobujeme prostředí a okolnostem.
- **Barva hlasu** – závisí na věku, psychickém stavu, liší se u mužů a žen, určují ji povahové vlastnosti jedince, národnostní příslušnost; nižší hlas bývá většinou při poslechu příjemnější než vyšší, až pisklavý .

(ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 34-35)

Pro plné ovládnutí hlasu je nutný neustálý trénink, jenž zahrnuje cílevědomé ovládnutí dechových technik, cvičení síly hlasu aj. Hlasové únavě můžeme předejít, pokud hlas budeme ochraňovat tzv. *hlasovou hygienou* (mezi základní body patří například pravidelný příjem mírně teplých nápojů; hlas bychom neměli přepínat křikem či naopak šeptat, uvědomovat si, že prostředí, které je zakouřené nebo jinak nevhodné, rovněž hlasu škodí atd. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 35)

Zdravé fungování hlasu je jedním z předpokladů funkční komunikace, mluveného projevu a bezchybné řeči. Správná výslovnost ovlivňuje celkové hodnocení mluvíčího. Přízvuk - akcent či zdůraznění je zásadní složkou hlasového projevu. Monotónní řeč snižuje srozumitelnost a věrohodnost mluvíčího. Díky ní se rovněž vytrácí pozornost publika. Proto musí mluvíčí brát na vědomí důležitost variability přízvuku, tj. střídat hlasitost, tempo a melodii řeči. Kvalitní řečníci se vždy touto zásadou řídí, jelikož takové obměňování hlasu odpoutává pozornost od jiných chyb, kterých se čas od času dopouští („vátová“ nebo „výplňová slova“ slova, nedostatky ve výstavbě řeči aj.). (MIKULÁŠTÍK, M. 2003. str. 121)

Nonverbální charakteristiky projevu

Při přednášení projevu nejsou významným faktorem pouze slova, jež řečník předává posluchačům. Postoj, který zaujímá, na nás jistým způsobem „mluví“ - jeho vizuální vjem. Vnímáme, v jakém prostoru se řečník pohybuje, jaká gesta a mimiku vědomě či nevědomě užívá, dokonce i to, jak je oblečen. Celková upravenost vzhledu má na publikum značný vliv. Všechny tyto informace jsou přídavkem ke slovům, která jsou pronášena. Charakter komunikace určují nejrůznější funkce, jež užití nonverbálních prostředků přinášejí. Vyjádření *kontaktu* mezi účastníky nejčastěji symbolizuje podání rukou, komunikaci můžeme *stimulovat* a *motivovat* přikyvováním hlavou, pohledem, odmítavými gesty rukou atd. (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 149 - 150)

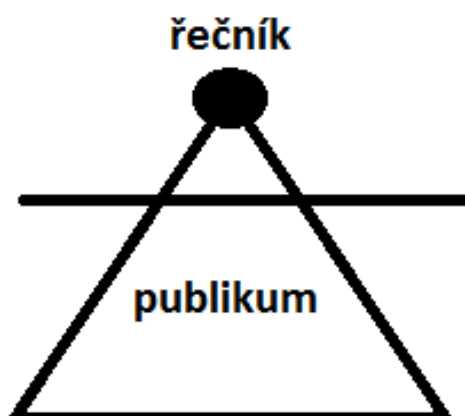
- **Kinezika (pohyb)**

- Informace o tom, jakým způsobem bude projev probíhat, získáváme už při zaznamenání toho, jak se dotyčný pohybuje. Existují mluvíčí, kteří se při svém projevu potřebují výrazně pohybovat - ať už po pódiu nebo v rámci řečniště. Nevýhodou tohoto způsobu je nemožnost řečníka zapisovat si případné poznámky k projevu. Pro posluchače neustálé otáčení se za řečníkem se stává po krátkém čase únavným. Proto se soustavný pohyb řečníka při projevu pokládá za nevhodný. Pohyb by měl být tudíž omezený, měl by souviset s výchozím místem.
- Mluvíčí by měl zvolit pro svoje stanoviště polohu, při níž společně s diváky budou zaujímat tzv. trychtýř nebo zjednodušeně trojúhelník. Z tohoto bodu by se měl odpoutat pouze v případě, kdy chce na mapě či

promítaném materiálu konkrétním ukázáním doložit svůj výklad. Zásadní chybu pak můžeme pozorovat v tom, pokud by překročil první řady svého publika, posluchači by se v takovém případě mohli cítit vyřazení z komunikace.

- Po převedení do školní praxe je pohyb rovněž signálem, při němž vyučující na žácích dokáže vypožorovat nejrůznější poznatky. Způsob, jakým přichází dopředu k tabuli, může signalizovat to, jak si osvojil látku, jak je připraven. Jedinec, který si je vědom toho, co chce, se pohybuje rychle (ne však přehnaně rychle). Příliš rychlá chůze značí roztěkanost, nesoustředěnost a povrchnost. Z pomalé či loudavé chůze se dá vypožorovat nezám, nuda či neochota komunikovat.

(HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 151 -152)

- **Gestikulace a mimika**

- Ačkoliv gesta spadají do pohybů, vyčleňují se pro svou důležitost v komunikaci samostatně. Jsou to posunky spojované převážně s našimi rukama, nohama, pohyby celou hlavou i jejich jednotlivých částí (mimika). (TEGZE, O. 2003. str. 254)

- Tato kategorie obsahuje nejpropracovanější klasifikaci. U množství gest můžeme nalézt nápadnou výpovědní hodnotu, kterou na sebe mluvčí mnoho prozrazuje. Zkušení řečníci často jazyk gest studují, a to zejména

proto, aby se těch nežádoucích vyvarovali a neprozradili na sebe například skryté emoce (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 156)

- Gesta dle významu rozdělujeme na otevřená (ukazují se při nich dlaně a zápěstí, což značí upřímnost a přátelství), uzavřená (ruce před tělem, kterými můžeme dát najevo nedůvěru či nesouhlas), gesta nejistá a nervózní, gesta obranná, gesta útočná, gesta přemýšlivá. Dle funkce je dělíme na autosémantická (vědomá), která přímo vyjadřují obsah sdělení: *deiktická* (ukazovací) mohou v jistém případě nahradit ukazovací zájmena (to, tamto), mluvčí může na objekt ukázat rukou nebo ukazováčkem; *ikonická* (zobrazující) můžeme chápat jako obdobu synekdochy, při které jedna část zastupuje celek - tlustý člověk se znázorňuje jako velké břicho; *symbolická* (naznačující) v sobě zahrnují více abstrakce, proto je nutné znát význam gesta, abychom ho pochopili. Například poklepání na čelo značí hloupost; *kontaktní* slouží především k navázání kontaktu s druhou osobou - mávnutí ruky na pozdrav.

(TINKOVÁ, E. 2010. str. 128)

- **Posturika (postoj)**

- Nejjistější formou postoje, zvláště u někoho, kdo s projevy nemá velké zkušenosti, je stát u řečnického pultu a držet se jej (ne však křečovitě) oběma rukama. Znemožní se tím například nevhodná a nechtěná gestikulace. Při postoji ve volném prostoru by měl řečník v ideálním případě stát mírně rozkročen s vahou přenesenou na přední část chodidel - tento typ držení těla označujeme jako *aktivní postoj*, ze kterého se dá snadno vykročit. Další bod, na nějž je třeba brát zřetel, je vzpřímené držení. (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 153)

- pozice těla:

mírný záklon poukazuje na odtažitý postoj, nedůvěru a nezájem

mírný předklon naopak naznačuje snahu a zvědavost

nohy u sebe má jedinec, který očekává pokyny, pozorně naslouchá

rozkročené nohy značí nadřazenost, dominanci

překřížené nohy signalizují nejistotu, nezájem nebo obranný postoj

natočení bokem je pozice, při které je dávana najevo lhostejnost, nezájem, zdrženlivost a nerozhodnost
jedna noha kolem druhé vyjadřuje rozpaky a nesmělost
skloněná hlava sděluje pocit úzkosti, obavy, stydlivost
(TINKOVÁ, E. 2010. str. 117-120)

1.4 Komunikační specifika

Člověk se mnohdy dostává do situací, v nichž si nepřeje komunikovat s ostatními jedinci, přesto se takovým situacím nedá uniknout. Můžeme mluvit o tzv. **nevyhnutelnosti** komunikace. DeVito (2001) k tomuto specifiku uvádí příklad studenta, který sedí ve třídě vzadu a bez nějakého zřejmějšího výrazu v obličeji se dívá z okna. I přesto, že si sám student myslí, že svým chováním nekomunikoval, není tomu zcela tak. Vyučující dokáže vyčíst z tohoto postoje mnoho věcí: nudí se, ztratil zájem o učivo či má nějaké starosti, nad kterými právě přemýšlí. Učitel tedy přijímá signály i bez jejich vědomého vysílání. Dostaneme-li se do situace, při níž budeme signál druhé osoby ignorovat, dokonce i to je způsob komunikace. Ne však každé chování je komunikací. Aby princip nevyhnutelnosti fungoval, komunikující musejí mít možnost být v situaci, aby na sebe mohli reagovat.

Nevratnost je další zvláštností. Pokud jsme už jednou něco řekli, či dokonce poslali například e-mailem, tento čin nemůžeme nikdy vzít zpět. Jediné, co můžeme udělat, je snížit konečný účinek vlastního sdělení („já jsem to tak nemyslel“, „pokusím se to s Vaším dovolením ještě jednou vysvětlit“). Nehledě na to, jakými způsoby se snažíme odvolat vyřčené tvrzení, jakmile bylo přijato, nedá se zvrátit. V dnešní době všemožných nahrávacích zařízení mohou mít nepatřičná sdělení mnohem rozsáhlejší negativní důsledky než dříve (celostátní, mezinárodní dopady). Nezbytností při snaze komunikovat je tedy pořádně se zamyslet, než něco vyřkneme (mnohdy v konfliktních a emočně vypjatých situacích) a později těchto slov budeme litovat.

O komunikaci můžeme rovněž tvrdit, že je zcela **neopakovatelnou**. Díky měnícím se podmínkám nikdy nezažijeme jednu a tu samou situaci vícekrát. Můžeme to připisovat dynamice vztahů a duševnímu rozpoložení, které působily v předchozí situaci. Nemůžeme poprvé zažít první setkání, stejným způsobem utěšit přítele. (DEVITO, J. 2001. str. 33-34)

1.5 Komunikační bariéry

Každý člověk ve svém životě jistě narazil na problém, který mu zkomplikoval interpersonální komunikaci. Je důležité si uvědomit, z jakého důvodu se bariéra v komunikování objevuje. Takové poznání je prvním krokem k jejímu překonání nebo vyvarování se. Bariéry mohou přijít z vnějšího prostředí (**externí**), můžeme je však mít i sami v sobě (**interní**).

externí bariéry:

- Rušivým elementem se stává nové a neznámé prostředí (může na nás působit komisičně, to pak přináší pocity přílišné oficiality, nejistoty).
- Přítomnost dalšího (třetího) člověka je pro rozhovor taktéž znervózňujícím prvkem.
- Hlučné prostředí a vizuální rozptýlení rovněž narušuje plynulost hovoru a vede k nesoustředěnosti.

interní bariéry (z velkého množství vnitřních překážek uvedeme stěžejní):

- Například u zkoušek je jednou ze značných bariér obava z neúspěchu, která příliš omezuje řádnou schopnost stylizovat projev dle našich původních záměrů, způsobuje chvění hlasu.
- Problémy osobního charakteru se promítají do našich emocí; zlost, kterou pocítujeme během komunikace, zapříčiňuje snížení sebekontroly, ovlivňuje kultivované chování a respekt k partnerovi.
- Pokud během promluvy posluchač usilovně přemýšlí nad odpovědí místo pozorného vyslechnutí celého vyjádření, často se stává, že je narušen plynulý průběh skákáním do řeči.
- Poslední bariérou, o níž se zmíníme, je povýšenectví, xenofobie, neúcta, eventuálně odpor. (MIKULÁŠTÍK, M. 2003. str. 133-134)

Tréma

Nejistota, která s sebou přináší strach z mluvení, je velkou bariérou v mluvených projevech před větším publikem nebo při klíčových situacích rozhovoru. Co se týká rétorických projevů, tréma se považuje za jeden ze zásadních problémů. Vzniká především díky vědomí mluvčího, že při uvedených promluvách se stává terčem kritického hodnocení. Výzkum, který roku 1983 vykonali Allhoff a Berner, poukazuje na fakt, že

pouze velmi malý počet respondentů u sebe nepostřehl obtíže pronášet řeč před větším publikem.

Allhoff (2008) přisuzuje stresu prastarý původ, jenž se pojí už s postavou Mojžíše. Nicméně prakticky každý pociťuje nebo v minulosti pocítil strach z přednesení projevu. Podněty, které způsobují strach (například již několikrát zmíněný projev či vrčící pes s vyceněnými zuby), aktivizují v momentu celé tělo na možnost využití jeho maximálního výkonu (útěk). Touto mobilizací se v těle odehraje velké množství změn (změna srdeční a tepové frekvence, dýchání, nezvyklé pocení, zvýšení krevního tlaku, celkové svalové napětí, zvýšení hladiny hormonů). S hormonálními změnami souvisí porucha koncentrace a paměti (dobře známá „okna“ - tj. výpadky paměti). Důvodem těchto stavů je neschopnost těla rozeznat, jestli nám hrozí opravdové nebezpečí a budeme muset bojovat či nikoli.

Tréma však není ničím, co by se nedalo ovlivnit. Díky sebekontrolě ji můžeme udržovat v mezích, aby nepřerostla hranici, za kterou zablokuje řečové myšlení. Uvedeme si několik pouček, jak s podobnou situací lze nakládat:

- Změna vnitřního postoje - pokud si mluvčí uvědomí, že není jediným, kdo se potýká s podobnými stavy - tedy není to problémem jeho samotného, ale všech - má to velký psychologický dopad.
- Kontrola tělesných reakcí - některé z fyziologických stavů nemůžeme ovlivnit (například pocení), je však možnost naučit se s jinými naopak pracovat. Za pomoci relaxačních technik a cvičení se dá zmírnit svalové napětí. V mnoha případech mají řečníci tendenci k zátěžovému a povrchovému dýchání. Tento proces můžeme vědomě kontrolovat a naučit se tzv. správnému dýchání.
- Rétorické cvičení - promluva je díky stresu narušena například neuvědomělým postojem, který potlačuje gestiku (zkřížení paží), nasazením vysoké polohy hlasu, omezením zrakového kontaktu naznačujícím nejistotu. Všechny tyto projevy mohou být opět kontrolovány vědomím. Pomocníky k uvědomění si takového neuvědomělého chování jsou semináře zaměřené na rétoriku. Zde stres a jeho zvládání zařazují jako jedno ze stěžejních témat.

2. Rétorika

S fenoménem řeči můžeme spojovat vznik umění, náboženství, filozofie i vědy, což pod sebe zaštiťuje dosavadní vzestup kultury. Přestože víme, že současný člověk „vznikl“ v oblasti rovníkové Afriky, nedokážeme určit, v jaké konkrétní části lidského vývoje vznikla artikulovaná řeč (tzv. článkovaná). S jistotou můžeme pouze říci, že tomu předcházela vzpřímená chůze a rozvoj neverbálních komunikačních prostředků (gest). (BUCHTOVÁ, B. 2006. str. 9)

„Řeč je jazykem sociokulturním, je významnou ontickou procedurou vytváření a evoluce kultury. Aby lidé překročili práh biotické sociální organizace lidského společenství, aby vytvořili kulturu s jejími složitými duchovními formami, s jejími institucemi, technologiemi a materiální kulturou, museli začít mluvit. Řeč tedy nenahrazuje ani pouze nedoplňuje starší chemickou orientaci, gesta, mimiku a příjem informací o vnějším světě zrakem, sluchem, hmatem. Svým závazným sociokulturním kódováním smyslově-neurální informace všechny tyto formy překrývá, významově je zastírá.“ (BUCHTOVÁ, B. 2006. str. 11-12) Řeč se rychle stala nezbytnou a významnou součástí lidského a veřejného života, mnozí se zabývali jejím studiem a rozbořem. (BUCHTOVÁ, B. 2006. str. 16)

2.1 Historie rétoriky

Slovo rétorika můžeme přeložit jako tzv. věda o mluvení. Toto označení pochází původem z řeckého slova *rhésis* – řeč. *Rhétor* pak bylo označení řečníka, mistra slova a učitele řečnictví. Právě ve starověkém Řecku disciplína rétorika zažila snad největší rozkvět. Bylo tomu tak zejména proto, že Athéňané patřili mezi „milovníky poslechu“. Pokud někdo chtěl promlouvat k lidu na veřejných shromážděních (na kterých se rozhodovalo o závažných otázkách demokracie) či se hájit u soudu, musel řeč pronášet sám. Vedle dramatu, hudby a jiných byla rétorika považována za tvůrčí umění. Každý politik, učitel, herec nebo obchodník byl jen natolik úspěšný, nakolik dokázal hlasem ovládnout prostor a předloženými argumenty ovlivnit mysl svých posluchačů. (BUCHTOVÁ, B. 2006. str. 16, KOHOUT, J. 1999. str. 16)

Pokud by byl člověk zdatným řečníkem a neřídil by se jakýmsi etickým pomyslným kodexem, mohl by strhnout dav nejen k velkému, ale i k divokému řádění. Z toho důvodu mnozí filozofové se věnovali ve svých spisech spoustě úvah o **etice** řečníka. Mohl by předkládat posluchačům polopravdy, mobilizovat předsudky, nemusel by se obávat lži a praktikovat známé pravidlo „účel světí prostředky“. Neinformovanost lidí a působení na jejich emoce mohly být zneužity, jak se mnohokrát stalo u různých demagogů. Lid byl zmanipulován k nenávisti a ničení daného nepřítele, jímž se mohl stát jiný národ či skupina obyvatel (čarodějnice). (KOHOUT, J. 1999. str. 16)

Klasičtí filozofové nezkoumali však etiku pouze z hlediska etického. Zaměřovali se i na stránky senzorycké a motorické. *Senzoryckou* řečí označovali tu, která je přijímána smysly – řeč ze zorného úhlu posluchače. *Motorická* řeč je totožná, ovšem z pohledu řečníka (řeč, která má pohnout posluchače k akci). Klasická rétorika si uvědomovala nutnost hodnocení projevu z obou těchto pólů – aby se řečník nezaměřoval pouze na obsah a formu, nýbrž i na účinky v sociálním terénu, do něhož řeč vstupuje. Téma musí být zprostředkováno divákovi „na míru“, musí volit odpovídající jazyk, způsob argumentace. Rétoři mimo jiné chápali vztah mezi myšlením a řečí -logický projev nutně vychází z logického myšlení. (KOHOUT, J. 1999. str. 17)

Jak je známo, tento obor procházel v rámci dějin nespočtem vývojových změn dle toho, na co byl právě kladen zásadnější důraz, které aspekty rétorické komunikace byly v popředí a podobně. V literatuře proto můžeme nalézt vymezení **rétorických směrů** (teorií):

- Rétorika jako model přesvědčovací komunikace
 - stávající model je reprezentován řeckými sofisty (putovními učiteli rétoriky), jejichž předpokladem byla svobodná diskuze, možnost různě interpretovat fakty, jevy a události
 - byl založen na argumentaci, která účelně působila na city a fantazii spíše než na rozum, byl sugestivní.
- Rétorika jako propagace filozofie a vědy
 - osobností reprezentující tento model byl řecký filozof Platón, podle jeho názoru má být řečník hlasatelem dobra, spravedlnosti a krásy
 - měla tak sloužit k šíření filozofické pravdy (vědeckých poznatků)

- Rétorika jako všeobecná teorie argumentace
 - za klasického představitele považovali Aristotela, podle něhož byla rétorika teoretickým a praktickým užíváním argumentace, zastávala rovnocenné místo jako logika
 - východiskem argumentace je objektivní pravda (to, co se stalo a nestalo)
- Rétorika jako nástroj politického působení
 - Cicero, zastánce této teorie, považoval tuto oblast za nejzásadnější složku politiky, řadil ji k nejvyšším schopnostem; rétorika a filozofie byly dle jeho názorů na stejné úrovni
 - v politických úvahách je zásadním předpokladem to, aby rétor dbal na čest a důstojnost
- Rétorika jako nástroj výchovy a vzdělávání
 - osobou, která se spojuje s tímto bodem, byl Quintilianus, první učitel řečnictví placený státem; rétorika hraje klíčovou úlohu v komunikačním a mravním rozvoji žáků
 - prohlubuje schopnost výkladu, vysvětlení a vymezení učiva, má humanizující účinek
- Rétorika jako teorie textu a stylistika
 - rovněž se zabývala studiem zaměřeným na jazykové formy, po určité době se stala součástí teorie jazykové komunikace - zkoumá lexikální, gramatické, stylistické a sémantické vlastnosti jazykového komunikátu

(LOTKO, E. 2009. str.14-16)

Nebudeme se však podrobněji zabývat dlouhou historií řečnictví, začínající ve starém Řecku. Od té doby se poznenáhlu vyvíjela v rétoriku křesťanskou, humanistickou, osvícenskou atd. Zmíníme se ale o pojetí tohoto předmětu jedním z významných českých filologů, spisovatelů a překladatelů, kterým byl **Josef Jungmann**. Ten se svou knihou **Slovesnost**, sloužící jako učebnice básnické a řečnické výmluvnosti, snažil, aby byla nově formující se česká společnost, doposud silně ovlivněná česko-německou dvojjazyčností,

vedena ke čtení s porozuměním a měla možnost vlastní souvislé vyjadřovací aktivity (a to hlavně ve vědní, kulturní a politické oblasti). „Zajímavá je otázka předloh Jungmannova díla. O některých vzorech se v úvodu autor zmiňuje sám: „Vydavatel k tomu hleděl, aby známé věci v dobrý pořádek uvedl, a co možné, v jednom základu celou budovu postavil. Něco ovšem jemu samému, mnohém více Reinbecku, Pölitzovi, Eberhardu a jiným náleží.“ Mezi tyto jiné zdroje lze počítat zejména Kvintiliána, Komenského (jeho Zpráva a naučení ovlivnila uspořádání i domácí terminologii Slovesnosti), Gottscheda, Blaira. Obtížnost úplného výčtu charakterizuje věta z úvodu, již je ostatně možné vztáhnout na celé dějiny oboru: „sedícímu uprostřed spisů klasických originálním zůstatí vidí se jemu býti nemožno“. (KRAUS, J. 2011. str. 192)

Z řeckého rétora Kvintiliána vycházejí zejména poznatky o *výmluvnosti*. Jejím cílem je každé téma pojmut „správně“, při tvorbě písemného nebo mluveného projevu se řídit pravidly výmluvnosti (rétorika). Jungmann souhlasí s Kvintiliánovou myšlenkou, že výmluvnost se může zabývat celým spektrem problémů a může využívat nejrůznější funkce jazyka na veřejnosti i v soukromí. Rovněž lze v knize pozorovat též vliv Aristotela. Jungmann navazuje na tzv. „*přirozenost lidské duše*“ a rozeznává tři přirozenosti:

- poznávací / představovací (logické spojování a dělení pojmů - oblasti vědy a umělecké prózy)
- cítící (působ a hloubka citů - poezie)
- snažící / žádací (cílem je dle jeho slov „představy a city ve skutek pravdivý uvést“ - řečnictví)

Každý druh výmluvnosti má určitý podnět, kvůli kterému je vytvářen. Próza je výsledkem představ, poezii tvoří emoce a city a řečnictví snahy. U všech se rovněž vyskytuje *nejvyšší idea* - k próze přiřazuje pravdu, k básnictví krásu a k řečnictví dobro.

V jednotlivých oddílech řeší mimo jiné „uspořádání látky“, její vnější přirozený a vnitřní umělý pořádek, část „o proslovení“ zkoumá logickou, gramatickou a slohovou správnost díla. Hlavní slohové vlastnosti vidí ve *světlosti* (logické uspořádání díla), *mocnosti* (závažnost tématu) a *líbeznosti* (přirozený projev citů, jež jsou vyjádřeny tropy a figurami). Řečnické žánry rozděluje na duchovní (dogmatické, etické, smíšené) a světské (politické, vojenské, soudní, akademické, pohřební, oslavné). (KRAUS, J. 2011. str. 191-193)

2.2 Moderní rétorika

Na přelomu 19. a 20. století předmět rétoriky zaznamenal významný vývoj - o tomto období mluvíme jako o *renesanci rétoriky*. Na mnoha místech ve světě byly založeny rétorské školy. Kvůli značnému rozvoji masové komunikace, propagandy a reklam se stala středem zájmů odborníků usilujících o její rozvoj. Nejsou to pouze odborníci, které rétorika a její moderní pojetí zajímá a využívají ji. Týká se taktéž všech, jejichž každodenním úkolem je nejrůznější spolupráce s lidmi - oslovování, získávání, přesvědčování, informování, organizování i vedení.

V našich zemích se velký zájem o rétoriku přiřazuje zhruba k 70. a 80. letům minulého století, a to zejména u popularizátorů (lektorů) vědeckých, respektive technických oborů, obřadních řečníků (oddávající, smuteční řečníci) atd. V těchto letech začaly rovněž vznikat řečnické příručky (například J. Kraus 1981, E. Lotko 1986, aj.) (LOTKO, E. 2009. str.13-14)

Moderní rétorika se dá popsat jako teorie, jež se zabývá účinnou veřejnou komunikací. Jejím hlavním snažením je nejefektivnější přesvědčení posluchače a jeho získání na řečnickovu stranu. Tato přesvědčovací technika využívá několik prvků, které se vzájemně doplňují. Jsou jimi **obsahové prostředky** - ty užívají argumentaci, logické vyvozování závěrů a optimální kompoziční postupy. **Jazykové prostředky** podtrhují účinnost obsahu vhodným zvolením lexikálních a syntaktických jednotek. Jako poslední bod, jímž řečník může zvýraznit sílu projevu, je **neverbální chování**. Z těchto bodů se pak formulují zásady, jimiž dosáhne řečník efektivní komunikace - nejedná se pouze o deskriptivní disciplínu, ale zároveň i o preskriptivní (návodnou). (LOTKO, E. 2009. str. 16)

2.3 Rozdíl mezi mluveným a písemným jazykem

Písemným jazykem rozumíme takový jazykový projev, který je zaznamenáván. Pojem *mluvený jazyk* chápeme jako jazykový projev, jehož původce je současně mluvčí (přímo či nepřímo - rozhlas, telefon). Písemný projev tak můžeme označit jako optický a mluvený jako akustický.

Pokud hovoříme o těchto dvou formách, nejedná se o rozlišení mezi normami spisovnými, hovorovými nebo uměleckými. Jde pouze o dvojí podobu jediné normy - spisovné. Mají společné výrazové prostředky, částečně se různí při jejich užívání (např. slovosled). Liší se rovněž v **citovém zaujetí**, které obsahuje mluvený projev. V písemném projevu nemáme možnost postřehnout důraz výslovnosti na konkrétním místě ve větě. Můžeme pouze na zásadní část upozornit tak, že klíčové slovo umístíme na konec věty (tzv. psychologický přísudek). Mluvený projev dokáže zaujetí u **výslovnosti**, z průvodních mimojazykových projevů, posunků a pohybů. Mění se vydechovaný a tónový přízvuk, hlas se dle potřeby zeslabuje nebo zesiluje, zrychluje či zpomaluje tempo aj. Projev rovněž doprovází pohyb rukou, hlavy, obličeje (viz neverbální komunikace).

Při tvorbě písemného projevu máme možnost důkladně zvážit výběr výrazových prostředků, vložení jednotlivých slov, sousloví, rčení atd. Text dělíme na odstavce, paragrafy, kapitoly. Tím vším usnadňujeme čtenáři porozumění. Může si zvolit vlastní tempo sledování tohoto projevu, zastavit se u konkrétních částí, případně se vrátit a přemýšlet o nich. Ústní projev není možné čtenáři tímto způsobem podat, jelikož plyne nepřetržitě. Posluchač je závislý na mluvčím. Většinou se promluva zpomalí, pokud chce upozornit na důležitou pasáž. Jestliže posluchač neporozumí určitému úseku, nemusí rozumět i následujícím navazujícím částem. (TRÁVNÍČEK, F. 1948. str. 56-60)

2.4 Příprava projevu

Řečník při projevu utváří takovou komunikační situaci, při níž je v kontaktu s publikem nepřetržitým proslovem. Rozdíl mezi monologem (tedy tím, že mluví pouze řečník) a dialogem spočívá ve formě očekávané odezvy. Dialog vyžaduje pohotové reagování ze strany posluchače a je tím pádem tvořen sledem otázek a odpovědí, na druhou stranu monolog nevyžaduje okamžitou odezvu posluchačů. Zpětná vazba následuje až po dokončení souvislého přednesu, většinou obsahuje dotazy, komentáře či námítky. (ŽANTOVSKÁ, I. 2015. str. 181)

Schopnosti řečníka nejsou u nikoho z nás vrozené. Kdo se chce v této oblasti zdokonalit, nejprve musí nastudovat a osvojit si teoretické poznatky, vzít si příklad z uznávaných řečníků a vše pilně cvičit. Buchtová (2006) tento trénink přirovnává ke sportovcům, kteří taktéž neustále cvičí nejdůležitější základní pohyby. (str. 126-127)

Kromě spisovné češtiny existuje ještě několik forem, jež doma (obecná, nespisovná), v zaměstnání (slang) nebo při zájmové činnosti (argot) používáme. Při slavnostnějších příležitostech však volíme knižní podobu spisovného jazyka, před publikem v rámci prezentace si můžeme dovolit hovořit hovorovou spisovnou češtinou. O komunikační situaci rozhoduje tedy obecnost - abychom se mu přiblížili. Nespisovná forma mluvy působí totiž neprofesionálně a nepřipraveně. Ti, ke kterým řečník promlouvá, by pak mohli mít pocit, že o ně nemá náležitý zájem.

(ŠPAČKOVÁ, A. 2003. str. 80-81)

Spisovná varianta jazyka ale neznamená, že budeme na posluchače působit strojeným dojmem. Mnoho řečníků má tendenci užívat slova a tvary, které by promluvu odlišovaly od běžné mluvy. Přehnaná strojenost slov však dává projevu dokonce až archaickou formu. Ta narušuje pozornost a zájem posluchačů. (Rétorika v současné praxi Lotko 1986, str. 12)

Fáze přípravy projevu

Nejosvědčenější postup, jenž slouží jako vzor pro logickou strukturu textu, vytvořil Aristoteles. Sestavil pět etap (kánonů) procesu vzniku řeči:

- Invence (inventio) - v první řadě je nejdůležitější stanovit téma a vyhledat vhodné argumenty, což má zásadní význam při přípravném procesu.
- Dispozice (dispositio) - uspořádání řeči, které bude sloužit k nejpůsobivějšímu projevu.
- Elokuce (elocutio) - stylizování textu, které zahrnuje gramatickou správnost, slohovou jasnost, rovněž musí být jazykovými prostředky přiměřené tématu i předpokládaným posluchačům.
- Memorování (memoria) - zvládnutí a zapamatování textu k přednesu, aniž by ho musel řečník číst.
- Přednes řeči (actio, pronuntiatio). (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 93)

1. Invence

Stanovení a pojetí tématu řeči

Důležitými body při vytváření projevu je mít určitý vztah k tématu, o němž řečník hovoří, a vědět, jakým způsobem si opatřit nezbytné informace, které budou sloužit jako základ. Moderní doba vybízí k nejjednoduššímu řešení, jímž je pátrání po potřebných materiálech na internetu. Přestože zde nalezneme většinu vyhledávaných údajů, zůstává otázkou, zda jsou důvěryhodné. Je tedy třeba, aby všechny získané podklady, o nichž hovoříme, případně na které odkazujeme, byly dohledatelné pomocí bibliografických údajů - umožňují zpětné dohledání a ověření faktů.

Po sesbírání potřebných dat je důležité zvolit nejvhodnější způsob, jak je předat posluchačům. K tomuto účelu slouží několik slohových postupů: informační, popisný, vyprávěcí, výkladový, úvahový. Každý se vyznačuje jinou charakteristikou. Informační postup pracuje s věcným konstatováním faktů, popisný systematicky a uspořádaně vystihuje vnější podobu jevů. Vyprávěcí postup se soustředí na časovou posloupnost dějů, výklad a úvaha na kauzální (jeden jev je příčinou druhého) souvislosti. Na základě volby jednoho z postupů se vytvoří slohový útvar. Z informačního postupu vzniká zpráva, oznámení, referát,... Popisný postup utváří různé druhy popisů, vyprávěcí se realizuje jako vyprávění či různé epické literární žánry. Výkladový a úvahový postup slouží k tvorbě přednášek, studií, úvah, esejí. Třetí fází je volba komunikačního záměru - čeho chce řečník projevem dosáhnout.

Argumentace

K předkládaným tvrzením je nutné doložit argumenty, které slouží jako podpůrný prostředek a odůvodňují skutečnosti, o nichž řečník posluchače přesvědčuje..

Argumenty můžeme dělit na **logické** (klíčovým bodem u logické argumentace je její ověřitelnost) a **emocionální** (staví na zkušenostech, pozorování, názorech).

Logická argumentace: odvolává se na historická fakta, přírodní či lidské zákony, grafy, statistické záznamy. Může dokonce pracovat i s názorem autority (názor, posudek odborníka).

Emocionální argumentace: podává názorné příklady možného využití předkládaného řešení či prodávaného zboží, vyzdvihnutí jeho předností a výhod, příběhy z praxe. Zaměřuje se na citovou složku posluchače, aby s tímto argumentem následně souhlasil.

Faktorem, který ovlivní úspěch projevu, je množství předkládaných argumentů a jejich správné využití. Nejde pouze o to sesbírat co nejvíce argumentů, aby mluvčí podpořil svůj postoj, musí se rovněž využít ve správný čas. Nejpůsobivější argument se většinou využívá až ke konci proslovu, aby mohl nejlépe vyniknout a utkvěl posluchačům v paměti. (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 93 - 98)

2. Dispozice

Je nutné poskládat části projevu tak, aby obsahoval vše, co řečník zamýšlel sdělit svému publiku a na druhou stranu aby tyto informace byly pro posluchače zajímavé. Při uspořádávání jednotlivých složek textu se můžeme řídit **přírozenou** nebo **umělou organizací**.

Přírozeně organizovaný projev sestavujeme například u vypravování, kdy se postupuje od začátku děje postupně k jeho konci, aby děj korespondoval s časovou linkou. Popis se řídí zřetelným jevovým východiskem - pravidlo seshora dolů (nebo naopak), od nejbližšího k nejvzdálenějšímu. Východiskem výkladu je hypotéza, která se ověřuje v experimentu, vše se pak shrne v závěru a zobecnění.

Uměle organizovaný projev svůj obsah přizpůsobuje jeho zajímavosti, například retrospektivní vyprávění. Vědecké pojednání představuje nejprve závěr. Přes provedený experiment se přechází k východiskům výzkumu, deduktivní argumenty dále dokládají k závěru vysvětlení. Umělé uspořádání textu se tedy využívá především k zaujetí posluchače či čtenáře a vzbuzení jeho pozornosti, je však potřeba dbát na úplnost jednotlivých složek textu. (HÁJKOVÁ, E. 2011. str. 98)

K zajištění úplnosti a strukturovanosti textu se využívá osnova. Tinková (2010) ji definuje takto:

O osnově projevu (ať už písemného nebo mluveného) můžeme hovořit jako o „lešení“, jež ho podpírá. Díky ní řečník stanoví promluvě logický řád, který plynule přechází od známého k neznámému, dodržuje časové či místní řazení. Tím se vyvaruje nepřehlednosti, jež by posluchače mohla mást. Schéma projevu by mělo začínat představením tématu a problematiky. Plynule navazuje přednesení faktů a případné argumentace. V závěru se nejčastěji shrnují nejvýznamnější poznatky.

Obsah se většinou pro přehlednost shrnuje do tzv. **dílčích částí**:

- 1) **Úvod** utváří první dojem, proto je velmi důležitou složkou, kterou bychom neměli podceňovat. Řečník by se měl posluchačům především představit. Až poté by je měl seznámit s tématem a cílem projevu. Nakolik těmito několika větami své diváky zaujme, se později projeví na jejich pozornosti a zaujetí. I přes jeho jednoduchou strukturu není od věci zařadit otázku či citát.
- 2) Ve **statu** se dále rozvádí hlavní myšlenka. Mimo to je zde prostor pro odborné komentáře, praktické příklady, obrazový materiál, audio nebo videonahrávky. Z toho plyne, že tato část bude nejrozsáhlejší. Proto by měl být brán zřetel na **kompozici projevu**. Posluchači dokáží svou pozornost soustředit prvních 20 minut, na začátku je třeba uvést nejstěžejnější informace a fakta, která jsou náročnější na vnímání. Poté je vhodné užití například doprovodného obrazového materiálu, kazuistiky aj. Logické uspořádání projevu má zabránit přecházení od jedné myšlenky k druhé a odbíhat tak od tématu. Všechno by mělo kontextově souviset.

Buchtová (2006) navrhuje, aby tvorba projevu započala právě ve statě, tj. hlavní části řeči, úvod a závěr navrhuje promyslet až po jejím dokončení. Nejefektivnějším způsobem při projektování jádra je nejprve vytvořit systém myšlenkové mapy, aby mluvčí postihl všechny informace, které chce sdělit. Ta má napomoci utřídit si myšlenky a dát je následně do souvislosti. (str. 127-128)
- 3) Závěr shrnuje podstatné a zdůrazňuje klíčové body, které by si měl posluchač zapamatovat. Stejně jako na začátku, také závěr můžeme obohatit o další části, jako je možnost diskuze, otázka, zamyšlení, ... A jako bylo úvodní představení, na konci by se nemělo zapomínat na závěrečné rozloučení. (TINKOVÁ, E. 2010. str. 19-21)

Hájková (2011) obměněnou osnovu shrnuje do bodů:

- I. Úvod
 1. Uvítání
 - a) Pozdrav auditoriu/čtenářům
 - b) Představení řečníka
 2. Téma projevu
 3. Důvod /motivace řeči

- II. Stať
 - 1. Precizace tématu
 - 2. Struktura projevu
 - 3. Vlastní informace
 - 4. Argumenty
 - 5. Předjímané protiargumenty
 - a) Možné námitky a protiargumenty
 - b) Minimalizace námitek a vyvrácení protiargumentů
 - c) Dotazy a připomínky z auditoria a reakce na ně
 - 6. Shrnutí řečeného
- III. Závěr
 - 1. Vyvození závěrů
 - 2. Odkaz na zdrojové informace, kontakt řečníka
 - 3. Rozloučení
 - a) Poděkování za pozornost
 - b) Pozdrav a odchod řečníka

Tato struktura platí především pro věcné a informační projevy. Odlišnou a specifickou strukturu má vypravování, se kterým se ve školách žáci setkávají častěji. Skládá se z pěti fází:

Expozici rozumíme začátek, uvádí čtenáře do děje a seznamuje ho s hlavními postavami. **Kolize** označuje zápletku, v této části se vytváří nový dějový prvek, popřípadě se objevuje další postava, která zkomplikuje příběh. Ve střední části **krizi** dochází k vyvrcholení vyprávění, postavy řeší problém nebo konflikt, který vznikl. S **peripetií** přichází další dějový prvek, jenž naznačuje nový pohled na problém a jeho řešení. Závěr neboli **katastrofa** ukončuje příběh rozuzlením překážky.

3. Elokuce

V každém jazyce existují rozlišení od jeho spisovné podoby ve slovech (jejich tvarech, pravidlech spojování) a řeči (způsoby promlouvání lidí, individuální volba jazykových prostředků, jejich řazení, mluvní návyky, výslovnost aj.). Děje se tak díky tzv. teritoriálnímu vlivu, tj. jazykovému specifiku (rozdílné hláskosloví) určitého území. Vliv na volbu jazykových prostředků má i zaměstnání každého z nás, neboť se svými kolegy

užíváme často profesionalismy. Do stylizace projevu můžeme mnohdy začlenit rovněž tzv. zautomatizovaná slova či slovní spojení, ta však mohou být ve své podobě nepřesným obratem. Na náš jazyk totiž působí slova ovlivněná zmíněným teritoriem, dobovou a sociální charakteristikou. Podoba mateřského jazyka se u každého individuálně různí (odborně to můžeme označit jako idiolekt).

Celonárodním komunikačním kódem ovšem stále zůstává podoba *spisovné češtiny*. Zastává reprezentativní funkci národa, a to i navenek (tuto formu se při studiu českého jazyka učí cizinci). Je srozumitelná všem jejím uživatelům - osobám mluvícím česky (některé tvary nespisovného jazyka mohou být známy pouze určitým skupinám uživatelů), dokáže v plné míře svým repertoárem vyjádřit city stejně jako vědecké poznatky. Proto se řadí ke kultivovanému projevu a dodává prestiž společenskému a pracovnímu postavení. Snad nejvýznamnější roli hraje právě ve škole, jež je často jedním z mála míst (ne-li jediným), kde se žák se spisovnou podobou jazyka setkává.

4. Memorování

Přestože je název čtvrté etapy tvorby projevu odvozen ze slova *memoria* (paměť), nepředepisuje řečníkům, aby se učili každé slovo svého projevu nazpaměť. Důležité je mít na mysli zvukovou podobu promluvy. I kdyby se stalo, že by řečník musel z nějakého důvodu text předčítat, i tak musí působit jako přednášený. Může si například v textu vyznačit intonační tečky, při kterých poklesne hlasem, stoupavou melodií otázky aj. Při opakování textu je vhodné kontrolovat před zrcadlem i mimiku a trénovat techniku očního kontaktu.

5. Proslovení řeči

Samotný projev by měl mít řečník pečlivě připraven. Zbývá mu už pouze příprava v prostředí, ve kterém se jeho řeč uskuteční. Měl by tedy přijít do místnosti o něco dříve a vyzkoušet její akustiku, aby mohl zvolit vhodnou sílu hlasu a svůj přednes předat v co nejlepší podobě posluchačům.

Slovní zásoba

Termín slovní zásoba zahrnuje všechna slova jazyka (národní slovní zásoba) - spisovná, slova různých vrstev, období atd. Kdybychom chtěli hovořit o rozložení slovní

zásoby, mohli bychom vytvořit skupiny slov, která můžeme použít za každé situace. Takovými jsou například být, mít atd. Jinou skupinou jsou slova specifická, jež se užívají pouze v určitém prostředí nebo určité oblasti (profese, zájmová činnost). První typ označujeme jako **bezpříznakový** (neutrální), o druhém hovoříme jako o **příznakovém** (děvče - *holka*, podvod - *podfuk*, měsíc - *luna*).

Mimo jiné může být slovní zásoba vztažena na člověka - **individuální slovní zásoba**. Aktivní slovní zásobu tvoří slova, která člověk může využít v běžné komunikační situaci. Odhaduje se, že zhruba šestileté dítě by mělo znát kolem dvou a půl tisíce slov, u dospělých lidí se rozpětí pohybuje mezi třemi až deseti tisíci. Pasivní slovní zásoba obsahuje slova neužívaná v běžné komunikaci, a přesto jim rozumíme. Měla by být zhruba třikrát vyšší než aktivní SZ.

Práce se slovní zásobou při tvorbě projevu:

Jelikož je čeština velmi bohatým jazykem, v řečnickém projevu bychom se měli vyvarovat neustálému opakování jednotlivých slov a frází. Způsobem, jak se tomuto problému vyhnout, je užívání **synonym**. Tím se stane projev zajímavějším. Potřebnou slovní zásobu si můžeme rozšířit četbou, poslechem kvalitních řečníků a tréninkem (například k zadanému slovu musíme vymyslet 5 synonym). Znalost synonym zvyšuje pohotovost vyjadřování a můžeme následně zvolit nejvhodnější výraz.

(ŠPAČKOVÁ, A. 2003. LOTKO, E. 1986)

Není důležité pouze znát správný význam jednotlivých slov, měli bychom je rovněž umět náležitě používat (jako příklad můžeme uvést spojení *potenciální možnost, čelné pracovní výsledky*). Je tedy důležité, abychom uvažovali nejen o oddělených významech, ale také o jejich celkovém spojení. (LOTKO, E. 1986. str. 16)

Četnost **cizích slov** je zastoupená v uměleckém díle mnohem méně než v odborném textu. V publicistických projevech se rovněž objevují často. Pro posluchače může být velká míra užívání přejatých slov matoucí, protože mnohdy nemusí znát jejich pravý význam. Některá slova jsou nezastupitelná, neboť pro ně neexistuje jiný termín (laser, televize). Ve větší míře jsou užívána zejména pro svou kratší podobu (slovo *ofsajd* jinak vyjádříme jako postavení mimo hru) nebo možnost tvoření odvozenin (fotbal - fotbalový - fotbalista; kopaná - 0 - 0). Pro jejich přesnější vyjádření a mezinárodní srozumitelnost je užívají odborníci, přesto bychom se v běžném textu měli vyvarovat jejich nadbytečnému vkládání. LOTKO, E. 1986. str. 17-20)

Alena Špačková (2003) navrhuje v případě užívání cizích slov následující rady:

- Pokud se posluchači neskládají výhradně ze specializovaných odborníků, je vhodné omezit užívání či vysvětlit význam.
- Před zařazením do textu musíme s jistotou znát jejich pravý význam.
- Měli bychom se rovněž přesvědčit o jejich správné výslovnosti.
- Cizí hlásky, které čeština postrádá, bychom měli nahradit hláskami českými.
- V případě, že budeme chtít použít cizojazyčného citátu, musíme respektovat jeho původní znění.

(ŠPAČKOVÁ, A. 2003. str. 84-86)

Výplňová slova - jsou nešvarem mluvené řeči. Pro získání času na přemýšlení si řečník často pomáhá tzv. redundantními (výplňovými) slovy. Může se jednat například o hezitační slova a pazvuky („é“), vkládání nepotřebných slov do vět („tak“, „takže“, „já se domnívám“, „v podstatě“, „v zásadě“). Účinným způsobem, jak se zmiňované jazykové nedokonalosti zbavit, je požádat některou z blízkých osob, aby řečníka upozornila vždy, když konkrétní slovo či slovní spojení pronese. Po čase může provozovat sebekontrolu a snažit se výrazu vyvarovat. (ŠPAČKOVÁ, A. 2003. str. 84)

Špačková (2003) uvádí některé nedostatky a podává návod k nápravě:

- Měli bychom se vyhnout **hromadění podstatných a přídavných jmen za sebou**.
- **Užívat aktivní tvary sloves**, které dávají projevu živější formu.
- **Abstraktní slova nahradit konkrétními**.
- Při vhodné příležitosti můžeme vložit specifická **zdrobnělá nebo citově zabarvená slova**.
- Neměli bychom začleňovat přechodníky.
- Vhodné je **omezení zájmen**, jejich častý výskyt je trendem současné doby zejména díky cizím jazykům.
- Slova správně poskládaná do vět **náležitě skloňujeme a časujeme**.
- Měli bychom rovněž být opatrní při **větných vazbách a slovosledu**. Máme tendenci své myšlenky zkracovat a vynecháváme tak „nepotřebná“ slova, proto může projev způsobit nedorozumění a znít dokonce komicky.
- Nejlepší variantou je **mluvit v jednoduchých větách** a nezaplétat se do složitých souvětí. (ŠPAČKOVÁ, A. 2003. str. 84-86)

Typy řečnických projevů

Thomas Wieke v publikaci *Rétorika v praxi* rozlišuje několik typů nejčastějších projevů. Řečník si konkrétní formu svého vystoupení má volit dle zvážení jednotlivých faktorů, jako je *příležitost*, při níž se bude řeč pronášet. Dalšími body, jež taktéž ovlivňují výběr, jsou *téma* a *obecenstvo*.

- **Epilog** - resumé - shrnutí předešlých projevů, průběhu konference; řeč „s vlastní vahou“
- **Extempore** - spontánní kratší řeč, která vzniká např. u příležitostí vyvracení argumentů oponenta
- **Chvalořeč** - řečník vyzdvihuje zásluhy jedné nebo více osob, institucí; ocenění, blahopřání, poděkování; na chvalořeč se odpovídá **děkovnou řečí**
- **Nástupní řeč** - setkáváme se s ní, pokud někdo nastoupí do nového zaměstnání; uvedení do úřadu, povýšení do vedoucí funkce; opakem je řeč na rozloučenou
- **Oficiální přivítání** - řečník pronáší proslov jako zástupce nepřítomné osoby, firmy, atd.
- **Prezentace** - řeč doprovázejí vizuální nebo multimediální doplňky; často se jedná o přesvědčovací řeč vystavěnou na argumentaci
- **Proslov** - nikdy není čtený, neměl by trvat více než 15 minut, ve většině případů je pronášen spatra nebo za pomoci poznámek na papíru
- **Proslov při hostině** - pronášen během pauzy mezi dvěma chody jídla, proto je délka omezena na velmi krátkou dobu
- **Přesvědčovací řeč** - účelem je přesvědčit posluchače o myšlence řeči - ztotožnit se s ní za pomoci argumentace (politika, prodej, ...)
- **Přípitek** - využívá se zejména při slavnostních akcích, v některých případech může zvolna přejít v kratší proslov
- **Referát** - účelem je předat nové informace, poučit posluchače; důležité je členění projevu a volba správného vyjádření; emoční stránka se zcela vypouští, stěžejní je téma
- **Řeč** - na rozdíl od kratšího proslovu má tato forma mnohem delší časový prostor, maximální délka řeči je 45 minut; zpracovává podrobně zvolené téma
- **Řeč na rozloučenou** - loučení se s funkcí a spolupracovníky, poděkování za předchozí spolupráci

- **Smuteční řeč** - forma chvalořeči s přihlédnutím na smuteční atmosféru; směřuje k pozůstalým
- **Zahajovací řeč** - pronáší pořadatel či hostitel, cílem je naladit účastníky akce, při které se například představí téma a cíl, hlavní řečník apod. (WIEKE, T. 2005. str. 22-25)

Eva Tinková (2010) uvádí následující:

- **Beseda** - rozhovor přátelského charakteru, který vedou nejčastěji lidé stejného oboru
- **Debata** - řeč vedená mezi dvěma oponenty, kteří se vzájemně snaží přesvědčit toho druhého o správnosti vlastního tvrzení
- **Diskuse** - výměna názorů na určité téma, cílem je rozebrat problematiku z různých pohledů na základě shromážděných argumentů a nalézt nejvhodnější řešení
- **Diskusní vystoupení** - ústně přednesená úvaha, která obsahuje konkrétní téma a návrh jeho řešení
- **Interview** - informování posluchačů na základě rozhovoru
- **Komentář** - objasňuje událost nebo text z určitého stanoviska nebo zachycuje hlavní myšlenku
- **Projev** - hodnocení události; snahou je přispět ke slavnostní atmosféře
- **Proslov** - není tolik oficiální jako projev, je určen rovněž méně početnému publiku
- **Přednáška** - má naučný obsah, přináší nové poznatky a náhled do problematiky
- **Přípitek** - krátký proslov určený ke slavnostní příležitosti
- **Referát** - odborný text seznamující publikum s odborným tématem a komplexně ho zpracovává (TINKOVÁ, E. 2010. str. 18)

Allhoff (2008) doplňuje tento výčet o jeho 3 dělení:

- **Informativní řeč** - obsahuje všechny situace, které obsahově zprostředkovávají informace či poznatky (prezentace, odborná přednáška aj.)
- **Persuasivní řeč** - snaha o formování názorů, posiluje existující nebo přesvědčuje o jiném mínění (politická řeč, komentář)
- **Situační řeč** - všechny druhy proslovů, které se uskutečňují u určitých příležitostí (jubilejní proslov, smuteční řeč, atd. - obsah záleží na konkrétní příležitosti), každá

řeč je tedy pronášena v určité situaci, zprostředkování informací ani vytváření názorů zde naopak není podstatnou složkou (ALLHOFF, D. 2008. str. 44)

3. Pojetí základního vzdělávání v RVP

Základní vzdělávání je povinnou formou školní docházky. Je rozděleno na dva organizační stupně, které na sebe souvisle organizačně i didakticky navazují.

První stupeň se vyznačuje přechodem dětí z rodinné péče a předškolního vzdělávání k povinnému, pravidelnému a systematickému vzdělávání. Zakládá se na poznávání, respektování a rozvíjení osobitých potřeb, možností a zájmů jednotlivců. Toto vzdělávání by mělo stimulovat žáky k dalšímu soustavnému učení, hledání, objevování, tvoření a nalézání vhodných cest k řešení problému.

„Základní vzdělávání na 2. stupni pomáhá žákům získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana našeho státu i Evropské unie. Pojetí základního vzdělávání na 2. stupni je budováno na širokém rozvoji zájmů žáků, na vyšších učebních možnostech žáků a na provázanosti vzdělávání a života školy se životem mimo školu. To umožňuje využít náročnější metody práce i nové zdroje a způsoby poznávání, zadávat komplexnější a dlouhodobější úkoly či projekty a přenášet na žáky větší odpovědnost ve vzdělávání i v organizaci života školy.“ (BALADA, J. 2016. str. 6)

Je nezbytné, aby byly pro tuto činnost vytvořeny přiměřené podmínky.

3.1 Klíčové kompetence

Tento pojem představuje veškeré vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty nezbytné k osobnímu rozvoji a prosazení se ve společnosti. Osvojování si těchto kompetencí je dlouhodobou a komplikovanou záležitostí, která se rozvíjí již v předškolním vzdělávání a plynule postupuje dále přes základní a střední vzdělávání. Nicméně i po jejich zdárném ukončení se rozvoj dětí nezastavuje. Právě základní vzdělávání poskytuje klíčovou část těchto dovedností, jež napomáhají úspěšnému vstupu do dospělého života.

Klíčové kompetence nevytvářejí izolované celky, naopak jsou úzce propojeny. K jejich utváření a rozvíjení tak směřuje a přispívá veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti školního prostředí.

Klíčovými kompetencemi, které jsou v rámci základního vzdělávání považovány za stěžejní, jsou **kompetence k učení, řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní**. Po ukončení základního vzdělávání by měli žáci dosáhnout následujících kompetenčních zdatností (vztahujících se konkrétněji ke komunikační výchově):

- **Kompetence k učení** - žáci dokáží pracovat s informacemi, pochopit je a propojit, systematizovat a dále užívat v tvůrčích činnostech a praktickém životě; jsou schopni uvádět věci do širších souvislostí a poznatky z jiných vzdělávacích oblastí propojovat do celků - tj. vytvářet si komplexní náhled na tyto vědomosti; v průběhu školní docházky si vytvářejí vztah k učení, jsou schopni sebereflexe vlastního pokroku aj.
- **Kompetence komunikativní** - myšlenky a názory jsou vyjadřovány v logických souvislostech, jejich projev je strukturován souvisle, výstižně a kultivovaně v písemné i mluvené formě; patřičně naslouchají a reagují na promluvy ostatních lidí, při zapojení do diskuze volí příhodné argumenty; jsou srozuměni s rozmanitými typy textů, obrazových materiálů, běžnými gesty a ostatními komunikačními prostředky, reagují a přemýšlí nad nimi, rovněž je využívají k osobnímu rozvoji; komunikace s okolním světem je umožněna díky kvalitnímu využívání informačních, komunikačních a technologických prostředků; nabyté komunikační dovednosti prakticky užívají k vytváření vztahů s okolím a kvalitnímu soužití a spolupráci s lidmi
- **Kompetence pracovní** - znalosti a zkušenosti, které doposud nabyli v poskytovaných vzdělávacích oblastech, využívají k osobnímu rozvoji a přípravě na budoucí vzdělání a profesi atd. (BALADA, J. 2016. str. 10-11)

3.2 Jazyk a jazyková komunikace

Klíčovým bodem ve vyučování mateřského jazyka je rozvíjení komunikačních schopností v nejrůznějších podobách. Slohové vyučování chápeme jako specifickou složku teorie českého jazyka. Potřeba slohové výuky se projevovala již na přelomu 19. a 20. století. Marie Čechová uvádí citát J. Mülera z roku 1900: „*Potřeba moderní metodiky slohové stala se akutní, nemá-li nadále v základě bludných názorů šířených tradicionelně*

předepsanými knihami, osnovami, rozvrhy a nařízeními představených ohledně „metodického postupu“ i rozmanitými návody a metodikami bezúspěšně býti experimentováno.“ Cituje rovněž G. Janáčka, který se k tomuto problému také vyjadřuje: *„Nejnovější směry se ujímají jen pomalu a vedle nich se udržují ve zbytcích téměř všechny směry starší.“* Poukazuje na tendenci petrifikace (neschopnosti změny) ve vyučovací praxi, ve které se jen těžko ujímají nové myšlenky a další novoty. Poukazoval na tendenci tehdejších mladých učitelů přejímat vyučovací metody svých kantorů, jež leckdy nebyly žádoucí. Metodou, jíž by tuto disciplínu měli vyučující postupem času přeměnit, bylo *tvůrčí využití*, mnohdy zpřesnění a doplnění teorie slohového vyučování. To mělo být přetvořeno tak, aby respektovalo psychologicko-pedagogické principy výchovně-vzdělávací práce. Teorii slohového vyučování častokrát nedostačují teorie současné stylistiky. Zorné pole slohového vyučování se rozšiřuje například o sociolingvistický a psycholingvistický aspekt, jež se uplatňují při žákovské tvorbě textů.

Název *sloh* se stal v průběhu výuky tohoto předmětu příliš úzký a nedostačující. Proto se spekulovalo o dvojím řešení stávajícího problému: nahradit pojem sloh novým termínem, který by měl větší rozsah a obsahoval pojmy vyjadřování, komunikování, řečová činnost, tvorba a příjem textu, produkce a recepce jazykových projevů; druhou možností bylo ponechat předmětu tradiční název s vědomím rozšíření jeho obsahu. Nakonec se uvedla do praxe druhá možnost - bylo realizováno pozměnění učebních osnov, učebnic, metodických příruček a za pomoci pedagogických vysokých škol se působilo na změnu pojetí a obsahu vyučování slohu. Nicméně do budoucna byla možnost pozměnění názvu otevřená. V polovině devadesátých let dvacátého století se objevil a následně ujal rozšiřující termín komunikační výchova. Uvedenou složku výuky v současnosti nazýváme **komunikační a slohová výchova**. (ČECHOVÁ, M. 1998. str. 10 - 11)

Komunikační a slohová výchova

Zaměření českého jazyka nyní není jako v dřívějším rámci jazykové a slohové výuky orientováno pouze na jazykovou kompetenci, rozvíjí ho výuka komunikace. Již z názvu předmětu komunikační a slohové výchovy je patrné, že její jednoznačný cíl souvisí zejména s všestranným rozvojem komunikačních kompetencí žáka. Výše zmíněné komunikační kompetence můžeme volně charakterizovat jako soubor všech mentálních předpokladů, jež činí člověka schopného komunikovat - uskutečňovat komunikační akty,

být účastníkem komunikačních událostí nebo v rámci komunikačních událostí hodnotit účast druhých. Do okruhu předpokladů komunikační kompetence řadíme:

- a) **Ovládání jazyka** mateřského, jazyka cizího nebo šíře kódů
- b) V rámci **interakčních dovedností** je mimo jiné jedinec schopen odhadnout vhodnost komunikace s ohledem na prostředí, ve kterém zvolí patřičné komunikační prostředky
- c) **Kulturní znalosti** (povědomí o sociální struktuře, hodnotách, postojích, kognitivních mapách a schématech) (ŠEBESTA, K. 2005. str. 59-60)

Základní typy komunikačních činností rozdělujeme dle dvou kritérií. V prvním z nich rozlišujeme, zda jde o vytváření a předávání nového sdělení (**činnost produktivní**) nebo o jeho přijímání (**činnost receptivní**). Druhé se zabývá médiem, jehož prostřednictvím je komunikace uskutečňována - **médium zvukové** a **vizuální**. Kombinace těchto kritérií vytváří čtveřici činností, které můžeme přehledně vyjádřit v následujícím schématu:

	Produktivní činnost	Receptivní činnost
Zvukové médium	mluvení	naslouchání
Vizuální médium	psaní	čtení

(ŠEBESTA, K. 2005. str. 61)

Cílem vyučovacích hodin komunikační a slohové výchovy je snaha, aby si žák osvojil nejen komunikační schopnosti, ale souběžně s nimi rovněž systém stylistických poznatků. Ty mu mají být nápomocny při vědomé produkci i posouzení projevu vlastního i jiných.

Záměrná výchova slohu a komunikace vychází z prvního stupně školy. Jedná se především o zdokonalování techniky psaní a pěstování psané formy projevu. Mluvená forma projevu by se měla pojit s předškolním obdobím a škola v návaznosti na tuto skutečnost zahajuje systém mluvních cvičení. Žáci by měli z prvního stupně vystoupit se schopností spisovného projevu (tj. přechod od neuvědomělého vyjadřování k uvědoměle

spisovnému vyjádření). Kromě samotného vyučování mohou učitelé využívat vlastní osobnosti jako modelu vyjadřování. Vyučující je pro žáky zejména na prvním stupni významnou autoritou. Mohou přejímat nejen jeho názory a vzorce chování, nýbrž i *písmo* a *mluvu*.

Na druhém stupni (v období od 11. do 14. - 15. roku) se u žáků projevují výraznější individuální rozdíly. Nicméně musíme zdůraznit, že dosažený prospěch nutně nesouvisí s vyjadřovacími schopnostmi (i projev průměrně hodnoceného žáka může být velmi kvalitní). Změny, které provází žáky na druhém stupni, jsou spojeny se ztrátou dřívější bezprostřední hravosti (kreativity), začíná se formovat abstraktní myšlení a kritičnost. Tyto zmíněné vlastnosti poukazují na nutnost ve slohovém vyučování vycházet nadále ze vzoru (příklad textů). I přesto, že žáci budou vedeni daným ukázkovým modelem, cílem není mechanická nápodoba. (STYBLÍK, V. 1998. str. 192-195)

Slohové postupy

Slohovým postupem rozumíme způsob, jakým se pojme a zpracuje zvolené téma. Klíčovými prvky, které napomáhají vybrat vhodný slohový postup, jsou *cíl* projevu a samotné *téma*. Publikace *Současná stylistika* od Marie Čechové rozlišuje následující postupy: *informační* (oznamovací), *vyprávěcí*, *popisný*, *výkladový*, *úvahový*. (ČECHOVÁ, M. 2008. str. 108-109)

Informační slohový postup - Čechová (2008) tento postup označuje jako nejjednodušší, při němž se fakta pouze konstatují, hromadí se ve výčtu za sebou. Větná stavba je tudíž málo rozvinutá. Uplatňuje se zejména v administrativních a prakticky odborných textech.

Vyprávěcí slohový postup - Nejčastěji se užívá k zachycení procesu, ve kterém probíhá určitý děj. Významnou úlohu hraje časová osa. Text má souvislou podobu, prosazuje se zorný úhel mluvčího. Jednodušší formu můžeme nalézt v běžné komunikaci a publicistice, rozpracovanější podobu pak u epických žánrů krásné literatury.

Popisný slohový postup - V podávaných informacích se vytváří jistý řád, jež napomáhá představě o popisovaném předmětu či jevu. Oproti jiným postupům využívá větší podíl substantiv a adjektiv. (ČECHOVÁ, M. 2008. str. 108-109)

Hubáček (2002) vyčleňuje několik druhů popisů, se kterými jsou žáci seznamováni ve školách. *Popis prostý* podává prostý výčet znaků jevů. *Popis odborný* je poněkud náročnější a obsáhlejší, obsahuje výkladové prvky. *Popis umělecký* (jindy označován jako

líčení) se vyznačuje subjektivní složkou. Líčení je příznačný pro hojný výskyt přirovnání. *Charakteristika* se zaměřuje na osoby, zpravuje o jejich morálních a povahových vlastnostech, vztahu k okolí. *Popis dějový* zachycuje pravidelný děj, jako je například pracovní postup nebo kuchařský recept. Od vypravování se liší tím, že dějová linie neusiluje o napětí a nevystihuje jedinečnost, naopak je hlavním faktorem pravidelnost a opakovatelnost. *Popis s dějovým rámcem* využívá děj jako prostředek obsahové návaznosti, například turistický průvodce. (str. 302-304)

Výkladový slohový postup - Čechová (2008) ho charakterizuje následovně: „Směřuje k zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů; základem jsou závislosti příčinné. ty však probíhají obvykle v čase a prostoru, a tak by měly být v textu také vyjádřeny. Cílem je odrazit objektivně existující vazby, subjektivita přístupu tedy není ve výkladu žádoucí.“ (str. 109)

Úvahový slohový postup - Můžeme ho považovat za variantu výkladového postupu, jejíž způsob prezentace tématu byl užíván v odborných a vědeckých textech, pronikl však i do publicistiky. (ČECHOVÁ, M. 2008. str. 109) Hubáček (2002) dodává, že výklad vychází z logických soudů a myšlenkových pochodů. Řeší konkrétní otázku, poukazuje na její podstatu a nahlíží na daný problém z různých úhlů. Vyčleňuje jako formu úvahového postupu **esej**, při které se aktuální odborná tematika podává uměleckou formou. (str. 306)

Mluvní slohová cvičení

Z výše uvedeného textu vyplývá, že slohové postupy se realizují psanou i mluvenou formou. Nácvik psaného projevu by se měl vyznačovat promyšleností, mluvnickou i lexikální přesností. V této formě mohou žáci užívat zejména syntaktických složitějších jazykových prostředků (písemná forma není vázána přímo na adresáta). U mluvených projevů si naopak mohou dovolit v rámci spisovného jazyka jistou lexikální i syntaktickou volnost. (HAUSER, P. a kol. 1967. str. 159-160) Témata mluvních cvičení by měla být žákům obsahově blízká, zajímavá. Rovněž by neměla být náročná na znalosti, jelikož žák při výstupu nemá dokazovat odborné vědomosti, ale prakticky procvičit mluvenou verzi projevu.

Je vhodné mluvní cvičení zařazovat do vyučování již v raném věku, aby v pozdější době neměli u přednesu zábrany. Není však nutné omezovat se pouze na hodiny slohu.

Cvičení můžeme využít stejně tak v hodinách literárních i jazykových. Literární výchova dává možnost žákům seznámit své spolužáky s novinkami z kultury, vydáním knižních novinek, rovněž mohou hovořit o televizních či divadelních představeních aj. Jazykové hodiny mohou mluvní cvičení využít ke zprostředkování informací o jazykových koutečích a novinových či časopisových článcích. (STYBLÍK, V. 1998. -str. 217-218)

Druhy mluvních cvičení

Styblík (1998) rozděluje mluvní cvičení z hlediska jejich předchozí připravenosti:

- **Předem připravená** - po zadání tématu si žák doma prostuduje text, pozoruje určitou skutečnost nebo promýšlí problém, následně výsledky svých pozorování nebo úvah jazykově zpracuje (písemná příprava mluvního cvičení). Přednes by ovšem neměl být pouhou reprodukcí vypracovaného textu. Na předem vytvořené přípravy se tvoří dvě stanoviska. Negativní postoj vůči nim zastává názor, že pokud by se žák svůj přednes naučil z paměti, při výpadku některé vytvořené formulace mu bude dělat potíže navázat v projevu. Příprava by však měla sloužit pouze jako počáteční fáze, při které se tříbí a formují myšlenky. Jako opora se používá pouze v případě, když má žák se souvislým mluveným projevem značné potíže. Na druhou stranu příprava umožní žákům soustředit se v rámci vystoupení na jeho formu a na užití paralingválních prostředků. Nicméně i u předem připravených projevů je improvizace vítaným prvkem, jímž působí celá řeč přirozenějším dojmem.
- **Polopřipravená** - při této formě projevu si jako přípravu přednášející nachystá poznámky v heslech. Od těchto bodů by měl následně stylizovat samotný proslov. Zpravidla se ve vyučovací hodině přidělí přednášejícímu několik minut na promyšlení obsahu.
- **Nepřipravená** - na přednes nejsložitější typ mluvních cvičení. Zvláště zde musí mít vyučující na paměti, aby téma bylo blízké zájmům žáka a respektovalo rovněž jeho psychiku.

Mezi **zásady**, kterých bychom se ve slohových hodinách při přednesu mluvních cvičení měli držet, patří v první řadě nepřerušování řečníka. Zasahováním do promluvy by se mohla narušit posloupnost myšlenek. Po ukončení projevu by mělo následovat **hodnocení**. Nejdříve má vyučující vyzvednout klady, poté upozornit na nedostatky. U

starších žáků se dá uplatňovat sebehodnocení, které se zaměřuje na obsahovou, kompoziční, stylizační a gramatickou stránku, rovněž by žák měl zhodnotit své vystupování). Alternativními prvky, které můžeme k hodnocení zařadit, jsou magnetofonové či audiovizuální *nahrávky*, kromě toho může vyučující určit skupiny žáků, kterým zadá, na jaké konkrétní věci se mají při projevu zaměřit. Klíčovou skutečností zůstává, že i při upozorňování na chyby by měla být z psychologických důvodů upřednostňována sebekritika před kritikou. (STYBLÍK, V. 1998. -str. 218-219) Mluvní cvičení by nemělo překročit **časový rozsah** tří minut. Vyučující musí mít na paměti rovněž to, že i samotné hodnocení zabere určitou část hodiny. (HAUSER, P. a kol. 1967. str. 161)

Praktické náměty mluvních cvičení:

Nejprve se můžeme opřít o Hauserovo rozložení do jednotlivých ročníků. V šestém ročníku je možnost započít systém mluvních cvičení učitelovým předčítáním vybraných textů. Následně by měli žáci vystihnout v několika větách hlavní myšlenku přečtené části úryvku. Vyučující by materiály mohl vybírat například z beletrie, dětských časopisů atd. Nadcházející sedmý ročník by přinášel rovněž mírně zvýšené nároky. Jedním z možných úkolů by mohla být odlišná formulace úvodu nebo závěru ukázky, rozvést krátké oznámení. Pro samostatné vystoupení by měl mít každý žák důkladně vypracovanou osnovu s úvodem nebo závěrem. Heslovitou osnovu by vypracovávali žáci osmých a devátých tříd. (HAUSER, P. a kol. 1967. str. 160)

KLIPPERT (2013) přináší rovněž několik užitečných cvičení pro praxi, která rozvíjejí volné mluvení a vyprávění. Jsou jimi například *Představování*, *Pondělní kolečko*, *Zprávy*, *(Autorské) čtení*, *Smyslené příběhy*, *Trh s informacemi*, *Brainstorming*, *Hra na reportéry*, které v krátkosti můžeme charakterizovat takto:

Představování - Žák na základě otázek položených vyučujícím vypráví spolužákům informace o své osobě, sděluje vlastní názory a postoje (tyto otázky mohou znít například: Jaké máš zájmy?, Jak si představuješ zajímavé vyučování? atd.); tato mluvní poznávací hra slouží jako motivace k mluvení bez obav, zároveň také posiluje kolektiv třídy.

Pondělní kolečko - Pravidelné mluvní cvičení na začátku týdne, ve kterém vybraní žáci mohou shrnout zážitky z předešlých volných dní, přípravy na nadcházející týden, aj.

Zprávy - Na konci dne nebo na začátku nového dne se mohou žáci ohlédnout na průběh (předchozího) dne a zhodnotit, co se jim podařilo a naopak co by změnili. Kromě řečových schopností se tímto cvičením zdokonalují v sebehodnocení.

(Autorské) čtení - Žáci přečtou zvolený či vytvořený text; cvičení podporuje aktivitu v hodinách, zvyšuje sebedůvěru při projevu.

Smyslené příběhy - Žáci se v rámci vyprávění vžijí do role zvolených osob či hrdinů, vymyslí příběh, který dále převypráví spolužákům. Jako inspirace jim může sloužit obrázek postavy, kterou mají ztvárnit. Opět nejde pouze o rozvíjení jazykových schopností, podporuje se zde i fantazie a tvořivost.

Trh s informacemi - Podstata spočívá v informacích o oblastech, ve kterých se jednotliví žáci orientují. Své znalosti předávají spolužákům z pozice „experta“, objasňují druhým dané skutečnosti.

Brainstorming - Vše se odvíjí od zadané myšlenky nebo problému. Žáci mají za úkol vymyslet co nejvíce souvisejících nápadů. Ty podporují spontánní mluvení, aktivitu a tvořivost.

Hra na reportéry - Žáci v roli reportérů ostatním podají zprávy o specifických oblastech, které si dopředu důkladně připraví. Toto cvičení se využívá například v literární výchově jako tzv. literární a kulturní novinky.

(KLIPPERT, H. 2013. str. 82-111)

II. Praktická část

4. Metodika práce

Rozvoj komunikačních dovedností je základním faktorem úspěšného rozvoje osobnosti. V současné době se však mluví o úpadku úrovně písemného i mluveného projevu. V diplomové práci se zaměříme na mluvený projev, abychom se seznámili s jeho kladnými stránkami i nedokonalostmi.

Zkoumaný soubor probandů vychází z devátého ročníku (tj. ve dvou třídách) vybrané Základní školy v Bučovicích, kterou jsem zvolila díky pedagogické praxi v rámci studia na Univerzitě Palackého v Olomouci. Vedení zmiňované školy mi umožnilo zúčastnit se náslechové hodiny a následně i ve vyučování působit několik hodin jako učitelka. Věková kategorie zkoumaných probandů se pohybuje mezi čtrnácti až patnácti lety.

Probandi byli vybráni pomocí **záměrného výběru**. Chráska (2007) záměrný výběr definuje jako výběr, při kterém nerozhoduje náhoda, nýbrž výzkumník nebo zkoumaná osoba. Konečný soubor tvoří osm žáků vybrané Základní školy v Bučovicích, kteří byli v dané době (tj. v období března a dubna roku 2016) zvoleni k prezentaci svých projevů. Z celkového počtu osmi žáků je ve výzkumném vzorku zastoupeno šest chlapců a dvě dívky.

Jako hlavní výzkumnou metodu jsem zvolila **kvalitativní výzkum**. Creswell (in Hendl 2005) jej definuje následujícím způsobem: „*Proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ (str. 50)

Stanovení výzkumných cílů

Hlavním cílem výzkumu bude zjištění reálné úrovně rétorických dovedností žáků devátého ročníku vybrané základní školy.

Dílčím úkolem je zaměření na analýzu jazykové a kompoziční složky mluvních cvičení, jejich zhodnocení a vyvození závěrů.

Stanovení výzkumného problému:

Dosahuje mluvený projev žáků devátých tříd kvalitní úrovně?

V čem spočívají jejich silné stránky?

S jakými nejčastějšími nedostatky se potýkají?

Metoda sběru dat

U vzorku žáků vybrané školy v Bučovicích byla provedena metoda zúčastněného pozorování, při níž byly získány jako podpůrný materiál zvukové nahrávky připravených mluvních cvičení. Z těchto nahraných záznamů bude vycházet praktická část výzkumu. Každému žákovi bylo přiděleno po získání nahrávky s jeho projevem číslo, s nímž budeme dále pracovat.

Zúčastněné pozorování

Tato metoda se řadí mezi několik typů pozorování. Jedná se o metodu, jež trvá delší časové období, je systematická a zahrnuje reflexivní sledování aktivit probíhajících ve zkoumaném terénu. Zúčastněný pozorovatel je účastníkem interakcí, ale od ostatních jedinců se odlišuje měrou aktivity (pouze je sleduje). Pozorování je příhodným prostředkem právě při zkoumání školních tříd, jelikož nenarušuje schéma sociální interakce a edukační proces. (ŠVARÍČEK, R. ŠEĐOVÁ, K. 2007. str. 143)

Charakteristika výzkumu

Žáci byli informováni o vykonávaném výzkumu, jenž se bude zaměřovat na jejich mluvní vystoupení. Byli rovněž seznámeni s tím, že v rámci zkoumání budou tyto přednesy nahrávány na diktafon a nahrávky posléze poslouží jako anonymní zkoumaný materiál.

5. Výsledky

Při hodnocení mluvních cvičení zkoumané skupiny žáků byl jejich projev posuzován dle hledisek, ve kterých jsem se zaměřila na spisovnost, slovní zásobu, větnou výplň, kompozici. Z těchto kritérií vycházelo následné celkové hodnocení.

Jedním z aspektů, jenž ovlivňoval průběh mluvních cvičení, se stalo prostředí třídy, které bylo v několika případech díky neukázněným spolužákům značně rušivé.

Žák 1

Spisovnost projevu

Z hlediska spisovnosti se v projevu žáka číslo 1 neobjevují závažnější chyby. Využívá více odborných výrazů, které patří ke zvolenému tématu. Jako vybočení ze spisovného jazyka bychom mohli označit několik zařazených expresivních výrazů, avšak po této stránce je projev ve větší míře v pořádku.

*„...že se přistěhuje nová sousedka em **blondýna** Penny...“*

*„Penny, ta si **začne** s Leonardem“*

*„pak začnou společně **chodit** s hlavními postavami. „*

Slovní zásoba

Jak jsem již zmínila výše, v promluvě můžeme objevit odborná pojmenování, která jsou pro zadané téma nezbytná. Přesto se zde žák 1 nevyvaroval opětovnému užití stejného výrazu, který by se dal lehce nahradit synonymem.

*„...můj oblíbený televizní **seriál** Teorie velkého třesku...“*

*„...tento **seriál** pojednává o skupině vědců...“*

*„...a **seriál** začíná tím, že...“*

*„...do **seriálu** pak přichází Bernardette, ...“*

Rovněž spojka „a“ je do promluvy několikrát zařazena a mnohdy i zbytečně.

*„...astrofyziků **a** no inženýrů **a** kteří rozumí...“*

„...až po kvantovou fyziku a jediné, čemu nerozumí, jsou ženy a seriál začíná tím...“

*„...blondýna Penny **a** seriál pak pojednává...“*

*„...Sheldonova přítelkyně **a** ke konci i Emily...“*

*„...**A** Penny, Bernardette **a** Amy ty si pak začnou...“*

Větná výplň

Výplňová slova zařadil zmiňovaný žák do mluvního cvičení poměrně často. Nejopakovanější překážkou, která narušovala souvislost vět, byly pazvuky. Jednalo se zvláště o následující:

„...že se přistěhuje nová sousedka **em** blondýna Penny...“

„...**Em** jsou tam postavy Leonard Wolowitz...“

„...Teda Leonard **em**.. , Howard Wolowitz..“

„...**Em** Penny ta si začne s Leonardem a...“

Mimo to se v projevu objevilo i redundantní slovo „**no**“:

„... astrofyziků a **no** inženýrů a kteří rozumí od problematiky...“

Četná frekvence těchto výrazů svědčí dle mého názoru o méně kvalitní předcházející domácí přípravě, možná hraje roli i tréma.

Kompozice projevu

Jak můžeme pozorovat, projev (vyznačený kurzívou pod textem) nemá příliš promyšlenou strukturu. Zdá se, že žák podcenil domácí přípravu a svůj výstup příliš nepromyslel. Za první chybu bych označila nedostatečný úvod. Žák 1 například mohl uvést, o jaký typ seriálu se jedná a proč si oblíbil právě tento.

Při představování tohoto televizního vysílání, které může být pro ostatní neznámé, by měl spolužáky seznámit nejprve s hlavními postavami a poté rozvinout dějovou linii. Popis postav je příliš krátký, povrchní a nicneříkající. O ději se rovněž nedozvídáme žádnou konkrétní informaci. Žák 1 se zaplétá do složitých souvětí, která pak narušují srozumitelnost promluvy. Doporučovala bych vyjadřovat se v jednoduchých větách a kratších souvětích. Závěr taktéž postrádá dostatečné stylistické propracování. Mluvní cvičení není zakončené.

„Tento seriál pojednává o skupině vědců, stávajících fyziků, astrofyziků a no inženýrů a kteří rozumí od problematiky černých děr až po kvantovou fyziku a jediné, čemu nerozumí, jsou ženy a seriál začíná tím, že se přistěhuje nová sousedka em blondýna Penny a seriál pak pojednává o situacích, který vyplývají z toho, že moc si hlavně nerozumí. Do seriálu pak přichází Bernardette, Howardova žena, Amy, Sheldonova přítelkyně a ke konci i Emily. Em jsou tam postavy Leonard Wolowitz, kvantový fyzik.. Teda Leonard em.. , Howard Wolowitz, inženýr, poté i astronaut, který se dostane do

vesmíru. Rajesh Koothrappali astrofyzik, Sheldon Cooper kvantový fyzik. Em Penny ta si začne s Leonardem a... A Penny, Bernardette a Amy ty si pak začnou společně chodit s hlavními postavami. „

Celkové hodnocení

Žák 1 si vybral jako téma svého mluvního cvičení *Můj oblíbený televizní film/seriál*. Snažil se spolužákům v krátkosti přiblížit postavy a obsah zvoleného televizního programu.

Jako kladný bod projevu bych hodnotila jeho hlasitost. Všichni spolužáci měli možnost si svého kolegu vyslechnout. Na druhou stranu se žák 1 potýkal s mnohými chybami. Myslím si, že hlavní potíž spočívala ve výběru samotného tématu. Jako celek mluvní cvičení působilo velmi chaoticky, a to zejména díky složitosti a délce celého zmiňovaného seriálu. Proto se nedal kvalitně postihnout jeho obsah. Popisy postav byly rovněž povrchní. Žák 1 nedostatečně využil bohatství slovní zásoby.

Žák 2

Spisovnost projevu

Po spisovné stránce se jeví projev víceméně v pořádku. Žák 2 se snažil dodržovat normu spisovnosti. Nepodařilo se mu vyvarovat se několika slovům hovorové češtiny a zbytkům oblastního nářečí.

*„...dorostenci hrají devadesát minut společně s **mužama**...“*

*„...zápasy **bývají** většinou v sobotu a neděli, ale někdy se **domluví** na pracovní týdny. Týden...“*

*„...když není sezóna, tak máme **malinký** odpočinek na to si trochu odpočinout...“*

*„...**každě** s každým...“*

*„...Za první místo se dostává od **krajského** přeboru em pohár...“*

Slovní zásoba

Slovní zásoba projevu je na nízké úrovni. Žák 2 velmi často opakuje stejná slova. Tento fakt přisuzuji nedostatečné a zanedbané domácí přípravě projevu. Zmiňované chyby by po svědomitém promyšlení byly velmi snadno odstranitelné.

*„...je to **hra**, která pojednává o tom, jak dát gól. Když dáte co nejvíce gólů, tak vyhrajete **hru**. **Hra** se hraje ve dvaceti dvou hráčích...“*

*„**hraji** ho už zhruba tři roky. Je to hra, která pojednává o tom, jak dát gól. Když dáte co nejvíce gólů, tak vyhrajete hru. Hra se **hraje** ve dvaceti dvou hráčích..“*

*„...v přípravkách **hrají** dvacet pět minut, z toho mladší žáci **hrají** padesát minut, starší žáci **hrají** sedmdesát minut, dorostenci **hrají** devadesát minut společně s mužama...“*

*„...v sezóně se **hraje** předběžně osm a více zápasů...“*

*„...**tréninky** **bývají** většinou v úterý a pátek v šest hodin. Přes zimu **tréninky** **bývají**...“*

*„...když není sezóna, tak máme malinký **odpočinek** na to si trochu **odpočinout**...“*

*„...každý tým, který vyhraje, tak dostává tři **body**. Když remizuje, dostane jeden **bod** a když prohraje, dostane nula **bodů**. Ten kdo má na konci nejvíce **bodů**, tak ten je na prvním místě...“*

Větná výplň

Třetí posuzovaná kategorie získala oproti předchozím dvěma kladné hodnocení. Až na velmi drobné zaváhání a chvilkové prodlevy projevu žák 2 podal celkem dobrý výkon.

*„...**em**, fotbal se dělí na...“*

*„...dostává od krajského přeboru **em** pohár...“*

Kompozice projevu

Z celkového hlediska měl projev dobrou strukturu. Nejprve byl řádně uveden. Z následujících vět můžeme pozorovat, že téma je žákovi 2 velmi blízké a rozumí mu. Věty na sebe logicky navazovaly a přiblížily naslouchajícím, čemu se jejich spolužák věnuje.

Pokud bych měla naopak vytknout to, co je z mého pohledu ve stylistice zásadní, opět se setkáváme s absencí řádného ukončení mluvního cvičení.

„Milá paní učitelko, milí žáci, téma mluvního cvičení jsem si vybral Můj koníček. Mým koníčkem je fotbal. Hraji ho už zhruba tři roky. Je to hra, která pojednává o tom, jak dát gól. Když dáte co nejvíce gólů, tak vyhrajete hru. Hra se hraje ve dvaceti dvou hráčích. Na každé straně je deset hráčů plus jeden brankář. Em, fotbal se dělí na mladší žáky nebo na přípravku, mladší žáky, starší žáky, dorost, muži A a B. V přípravkách hrají dvacet pět minut, z toho mladší žáci hrají padesát minut, starší žáci hrají sedmdesát minut, dorostenci hrají devadesát minut společně s mužama. Zápasů bývají většinou v sobotu a neděli, ale někdy se domluví na pracovní týden. Týden. Tréninky bývají většinou

v úterý a pátek v šest hodin. Přes zimu tréninky bývají ..., ale většinou máme volno. Začínáme sezónu. Když není sezóna, tak máme malinký odpočinek na to si trochu odpočinout, vzpamatovat se. A na jaře nám zas začíná sezóna. V sezóně se hraje předběžně osm a více zápasů. Každý s každým. Každý tým, který vyhraje, tak dostává tři body. Když remizuje, dostane jeden bod a když prohraje, dostane nula bodů. Ten kdo má na konci nejvíce bodů, tak ten je na prvním místě. Za první místo se dostává od krajského přeboru em pohár. To je asi všechno.“

Celkové hodnocení

Jako celek se mi mluvní cvičení z větší části líbilo. Bylo souvislé, mělo úvod a žák 2 seznámil všechny posluchače se svým koníčkem. Obeznámil publikum se základními pravidly, která obyčejný laik nemusí znát.

V reflexním hodnocení by měl být upozorněn, aby se do budoucna snažil vyvarovat hovorové češtině a užíval spisovnou podobu slov. Měl by taktéž kreativněji pracovat se slovní zásobou, což by ho vedlo při přípravě budoucího mluvního cvičení k neopakování těch samých slov a slovních spojení stále dokola.

Žák 3

Spisovnost projevu

Spisovné hledisko se v případě mluvního cvičení žáka 3 jeví jako uspokojivé. Až na jednu drobnou chybu ke konci projevu jsem nezaznamenala větší nedostatky.

„...to je všechno...“

Slovní zásoba

Stejně jako v předchozích mluvních cvičeních narážíme na problém s opakujícími se výrazy, což svědčí o absenci snahy využít bohatosti naší slovní zásoby. Vzhledem k délce mluveného projevu je počet těchto výrazů značný.

*„... je **velice** milá...“*

*„...je **velice** hravá...“*

*„.... ráno, **když** jdu do školy...“*

*„...**když** přijdu ze školy, tak ji vezmu na vodítku...“*

*„...**když** dojdou domů, tak si s ní pohraju...“*

Větná výplň

V případě přednesu žáka 3 se nejedná pouze o výplňová slova a zvuky, které jsou doloženy níže. V projevu se objevovaly i dlouhé pomlky, které naznačovaly odbytou předchozí přípravu.

*„...od té doby se bojí malých dětí. **Em**, víc se toho nedá co říct...“*

*„...děti protože ji... **Takhle**. Sestřenka jí vytahala...“*

Kompozice projevu

Kompozice následujícího mluvního cvičení se mi zdá dobrá, ačkoliv mohla být mnohem více propracovaná. Projev měl být lépe promyšlený. Autor se mohl zaměřit například na stáří a okolnosti přijetí psa do rodiny, větší pozornost by si zasloužily naznačené povahové vlastnosti popisovaného zvířete, činnosti, kterým se spolu věnují aj. Mluvní cvičení je mimo jiné velmi nekvalitně zakončeno.

„Jmenuje se Edna, má takový.. Je černo hnědá, má takový promelírovaný kožíšek. Je velice milá. Moc ráda utíká. Každý den s ní chodím na procházky. Ráno, když jdu do školy, ji postím na dvůr. Když přijdu ze školy, tak ji vezmu na vodítku, jdu s ní a venčím ji po městě. Když dojdu domů, tak si s ní pohraju nebo jí dám granule. Starám se o ni. Večer s ní jdu zase na procházku. Je velice hravá. Nemá ráda malé děti protože ji... Takhle. Sestřenka jí vytahala jednou skoro všechny chlupy a od té doby.. Od té doby se bojí malých dětí. Em. Víc se toho nedá co říct. To je všechno. Vždycky jenom dělám o ní.“

Celkové hodnocení

Jako pozitivní prvek hodnotím fakt, že žák 3 popsal svého psa a vyjádřil v tomto mluvním cvičení jeho upřímný vztah ke svému zvířecímu příteli.

Za nedostatek bych označila, jako v předchozích případech, zvolenou slovní zásobu. Ve škole se žáci při výuce popisu dozvídají od vyučujících, že je žádoucí vkládat mnoho příznačných synonym, přídavných jmen přirovnání. Doporučila bych, aby žák 3 do budoucna zapřemýšlel o na hodnotnějším popisu.

Žák 4

Spisovnost projevu

Po spisovné stránce jsem nenašla závažnější nedostatky, hodnotila bych ji jako zvládnutou.

Slovní zásoba

Slovní zásobu v případě žáka 4 hodnotím jako dostačující, ačkoliv bychom mohli nalézt několik míst, která by měla být upravena a nahrazena jinými výrazy.

„...studijní **jsou** informační technologie, mechanik seřizovač...”

„...učební **tam je** em obráběč kovů, puškař...”

„...nástavbové, **tam je** provozní technika...”

Větná výplň

Část, ve které se hodnotí nadbytečné větné výrazy, dopadla i přes mírné nedostatky dobře. Žák 4 oproti předchozím spolužákům nepřerušoval souvislou řeč dlouhými pomlkami, nevyhnul se však pazvukům a vkládání nepotřebných slov do věty.

„...učební **tam je** **em** obráběč kovů, puškař a **em jak se to jmenuje** elektrotechnik pro zařízení...”

Kompozice projevu

Projevu chybí úvod i závěr. Nehledě na to, kompozici přednesené práce hodnotím z velké části dobře. Některé věty by měly být jinak uspořádány (viz tučný text). Tím by se utvořilo úvodní seznámení se školou a důvody, díky kterým si žák 4 školu zvolil další studium na zmiňované škole.

„Škola, na kterou se hlásím. Je to Střední škola technická a ekonomická v Brně na ulici Olomoucká. Jsou tam studijní, učební a nástrojové obory. Studijní jsou informační technologie, mechanik seřizovač, mechanik elektrotechnik, strojírenství a ekonomika podnikání. Učební tam je em obráběč kovů, puškař a em jak se to jmenuje elektrotechnik pro zařízení a přístroje. Nástavbové, tam je provozní technika. Na škole je přes dvě stě počítačů a několik desítek strojů. **Já se hlásím na obor mechanik seřizovač a mechanik elektrotechnik.** Škola se skládá ze tří budov. V první budově jsou třídy, učebny, jídelna a

tak dál. V druhé budově je jsou dílny a ve třetí budově jsou dvě tělocvičny, velká a malá a posilovna.“

Celkové hodnocení

Ocenila bych zejména spisovnou mluvu při přednesu a odpovídající hlasitost, aby měli všichni spolužáci možnost vyslechnout předkládané informace.

Žák by se měl mít na pozoru před nepotřebnými slovními výrazy, pokud se mu nepodaří vybavit si přesnou formulaci, kterou do textu zařadil. Obdobně jako jeho spolužáci, také on by měl výrazněji využívat rozsah slovní zásoby a neužívat opakovaně stejné větné obraty.

Žák 5

Spisovnost projevu

Promluva je značně ovlivněna obecnou češtinou. Žák 5 se své chyby nesnažil napravit a přednes jakýmkoliv způsobem korigovat. Tuto část bych ze spisovného hlediska hodnotila jako nevyhovující.

*„já budu mluvit o **mým** oblíbeným filmu a můj **oblíbenej** film je...“*

*„...Je to o **klukovi** a **holce** a ta **holka**...“*

*„...jezdí na **různý** vyšetření...“*

*„...kam ji **mamka** donutí jít...“*

*„...oni se jakoby tak na sebe **dívaj** takže ten kluk ...“*

*„...s **kámoši** jel...“*

Slovní zásoba

Mluvní cvičení je nejen sestaveno z velkého množství nespisovných slov, žák 5 stejná pojmenování „kluk“ a „holka“ užívá ve velké míře téměř v každé větě.

*„...je to o **klukovi** a **holce** a ta **holka**...“*

*„...potká toho **kluka**...“*

*„...oni se jakoby tak na sebe **dívaj**, takže ten **kluk** teda ta **holka** se zalíbí tomu **klukovi** a ten **kluk** taky má jakoby on má...“*

*„...a ten **kluk** začne mít větší problémy...“*

*„...když ví, že se prostě jeho život blíží ke konci, tak prostě s tou **holkou**...“*

„...ta **holka** už s tím musí být smířená a že jednoho dne umře a toho **kluka** přežije a žije dál...”

Za velký slohový nedostatek se dá považovat také nadměrné a zbytečné užívání spojky „a”.

„...je to o klukovi a holce a ta holka už nějakou dobu žije s rakovinou plic a jezdí na různý vyšetření a jednoho jde půjde do kroužku, kam ji mamka donutí jít a tam potká toho kluka a oni se jakoby tak na sebe dívají...

„...tomu klukovi a ten kluk...”

„...a ten kluk začne mít větší problémy s tou rakovinou a když ví...”

„...ta holka už s tím musí být smířená a že jednoho dne umře a toho kluka přežije a žije dál”

Větná výplň

U žáka 5 se opět setkáváme s redundantními slovy, která jsou zastoupena především výrazy „jakoby“ a „prostě“. Dále si všimneme vkládání nepotřebných slov.

„...tam potká toho kluka a oni se **jakoby** tak na sebe dívají...”

„...ví že se **prostě** jeho život blíží ke konci tak **prostě** s tou holkou **prostě takhle nějak**...”

Kompozice projevu

Dle mého názoru hodnocené mluvní cvičení postrádá jakoukoliv formu domácí přípravy. Svědčí o tom zejména to, že předvedené práci chybí logická posloupnost, smysluplnost vět, objevuje se zde nespočet neobratných vyjádření aj.

„Já budu mluvit o mém oblíbeném filmu a můj oblíbený film je Hvězdy nám nepřály. Je to o klukovi a holce a ta holka už nějakou dobu žije s rakovinou plic a jezdí na různý vyšetření a jednoho jde půjde do kroužku, kam ji mamka donutí jít a tam potká toho kluka a oni se jakoby tak na sebe dívají takže ten kluk teda ta holka se zalíbí tomu klukovi a ten kluk taky má jakoby on má... S kámoši jel.. a ten kluk začne mít větší problémy s tou rakovinou a když ví že se prostě jeho život blíží ke konci tak prostě s tou holkou prostě takhle nějak... Ta holka už s tím musí být smířená a že jednoho dne umře a toho kluka přežije a žije dál.”

Celkové hodnocení

Jelikož byl projev zjevně jen velmi málo propracován, najdeme zásadní nedostatky ve všech hodnocených kritériích. Spisovná stránka je nabourána obecnou češtinou a expresivními výrazy, větná výplň a dlouhé pauzy při přemýšlení o navazujících větách narušily zásadně souvislost celého projevu. Stěžejním problémem zůstává slovní zásoba. Žák 5 opakovaně v každé větě uvádí stejné pojmenování postav, aniž by v celém textu zmínil jejich jména. Myslím, že takové zpracování mluvního cvičení je nedostatečné a nenapomáhá jakémukoliv zvýšení komunikačních schopností.

Žák 6

Spisovnost projevu

Šesté mluvní cvičení z hlediska spisovnosti hodnotím jako velmi dobré. Předpokladem pro vytvoření tohoto projevu byla práce s novinovými články, přesto je rozpoznatelná dobrá domácí příprava.

Slovní zásoba

Části, které jsem vyznačila níže, na rozdíl od předešlých promluv vyzdvihuji. Opakující se slova „souvisí“ nalezneme pouze v jednom případě, přesto dávám tomuto oddílu u žáka 6 vysoké hodnocení za jeho nápaditost při spojování vět.

„...vyhlásil ... **v důsledku** úterních útoků v Bruselu...”

„...zatím neví, **zda** byl mezi mrtvými nějaký Čech...”

„...prezidenta, a **tudíž** můžeme očekávat...”

„... tento stav vlastně **souvisí** i s jinou událostí...”

„...**souvisí** také, že vlastně Českou republiku...”

Větná výplň

Hlavním problémem z hlediska redundantních slov, jež můžeme najít v opisu částí mluvního cvičení, je výraz „vlastně“.

„...**vlastně** Česká republika chce přejít...”

„...teroristický útok v Bruselu **em** na letišti...”

„...tento stav **vlastně** musí nejdříve schválit ministr vnitra...”

„...tento stav **vlastně** souvisí...“

„...souvisí také, že **vlastně** Českou republiku...“

Kompozice projevu

Kromě absence závěrečného ukončení bych kompozici projevu žáka 6 nevytkla žádné zásadní nedostatky. Projev byl souvislý, propracovaný, vystihoval hlavní podstatu a zdůvodnění problému.

„Milá paní učitelko, milí žáci, připravil jsem si pro vás mluvní cvičení na téma Článek, který mě zaujal. Vlastně Česká republika chce přejít na první stupeň ohrožení terorismem. Tento stav vyhlásil ministr vnitra Milan Chovanec z ČSSD v úterý dvacátého druhého třetí dva tisíce šestnáct v důsledku úterních útoků v Bruselu, kdy je vlastně byl teroristický útok v Bruselu em na letišti a v tamním metru. Byly asi tři desítky mrtvých a stovky raněných. Česká republika zatím.. Česká republika zatím neví, zda byl mezi mrtvými nějaký Čech. Zatím České republice nehrozí nějaký konkrétní teroristický útok. Tento stav vlastně musí nejdříve schválit ministr vnitra, vlastně Milan Chovanec a následně ho musí schválit nebo zrušit vláda. Tento stav vlastně souvisí i s jinou událostí než s úterními útoky v Bruselu. Souvisí také že vlastně Českou republiku čekají v poslední době mezinárodní návštěvy. Teď to bude dvacátého osmého a třicátého března návštěva čínského prezidenta a tudíž můžeme očekávat demonstrace odpůrců čínského režimu.“

Celkové hodnocení

Šesté mluvní cvičení bych ve srovnání s ostatními zkoumanými označila jako nejzdařilejší. Spisovnost i slovní zásoba jsou na velmi dobré úrovni. Jediným bodem, který by měl v budoucnu žák 6 zlepšit, je vynechávání redundantního slova „vlastně“, které i přes jinak působivý přednes do řečnického projevu proniklo.

Žák 7

Spisovnost projevu

V několika větách, které jsme měli k dispozici, jsme přesto mohli nalézt drobné nedostatky v expresivních vyjádřeních.

„...žlutá malovaná **rodinka** žijící v americkém Springfieldu...“

„...skládá se z **táty** Homera, **mámy** Marge a dcer Lisy a Meggie...“

Slovní zásoba

Největším nedostatkem žáka 7 ve slovní zásobě je nedostatečná rozmanitost mezislovních spojek. Řada z nich může být nahrazena pouze čárkami.

„...*pět set osmdesát tři dílů v dvaceti sedmi řadách* **a je to** *žlutá malovaná rodinka...*“

„...*seriál em Matta Groeninga* **a Jamese Brookse...**“

„...*mámy Marge* **a dcer Lisy a Meggie a syna Barta...**“

Větná výplň

Jako větnou výplň žák 7 užívá především ukazovací zájmena.

„*jsem chtěl právě* **to** *Simpsonovi...*“

„...**ten** *seriál trvá v průměru...*“

„...*je to* **em** *Matta Groeninga...*“

Kompozice projevu

Z kompozičního hlediska se setkáváme opět s podprůměrnou, až nulovou domácí přípravou. Mluvní cvičení postrádá úvod i závěr, forma obsahového jádra nedosahuje potenciálu dalšího nutného rozvětvení.

„*Jsem chtěl právě to Simpsonovi. Je to seriál em Matta Groeninga a Jamese Brookse. Má.. Ten seriál trvá v průměru dvacet až dvacet dva minut. Má už pět set osmdesát tři dílů v dvaceti sedmi řadách a je to žlutá malovaná rodinka žijící v americkém Springfieldu. Skládá se z táty Homera, mámy Marge a dcer Lisy a Meggie a syna Barta. Homer pracuje v jaderné elektrárně.*“

Celkové hodnocení

Snaha o popis je velmi povrchní, rozsáhlé možnosti slovní zásoby při rozvinutí vlastností postav nebyly využity. Mluvní cvičení nedodrжуje základní stavbu projevu, při které se nejprve formuje úvod, dále rozvětvená stať a nakonec závěr. Tento výkon bych hodnotila vzhledem k předpokládaným jazykovým schopnostem žáka deváté třídy jako nedostatečný.

Žák 8

Spisovnost projevu

Spisovnou část posledního mluvního cvičení žáka 8 bych hodnotila jako dostačující. Nevyskytly se v něm žádné výrazné chyby typu - nespisovné výrazy, obecná čeština či expresivita.

Slovní zásoba

Rovněž jako v předchozích případech nacházíme v kategorii slovní zásoby opakované výrazy. Ve stávajícím případě jde o slovo „asi“.

„...měří **asi** sto padesát centimetrů...“

„...kamarádíme se spolu **asi** dva roky...“

Větná výplň

Ačkoliv jsem částici „asi“ zařadila do nedostatků slovní zásoby, z kontextu vyplývá, že v tomto případě jde o redundantní slovo.

„...**em**, má krátké vlasy, modré oči...“

„...bydlí ode mě **asi** o dva domy...“

Kompozice projevu

Posloupnost vět je v několika případech chaotická. Postrádám zde části stati, které se zaměřují na fyzické a psychické vlastnosti přítele, jeho zájmy... Mluvní cvičení je příliš krátké a nepropracované.

„Já jsem si pro vás připravila mluvní cvičení na téma Můj kamarád. Jmenuje se Honza Koleček. Em, má krátké vlasy, modré oči. Vlasy má blondáté. Měří asi sto padesát centimetrů. Je mu dvanáct let nebo jedenáct, nevím přesně. Chodí do čtvrté třídy, jezdí do školy do Brna. Bydlí ode mě asi o dva domy dál. Chodíme spolu ven, píšeme si a bavíme se. Kamarádíme se spolu asi dva roky.“

Celkové hodnocení

Pozitivní hodnocení vidím ve spisovné stránce projevu, na kterou se mluvčí snažil dbát. Potenciál možností mluvního cvičení na téma Můj kamarád však nebyl bohužel ani

zdaleka vyčerpán. Žák 8 mohl při popisu kamaráda využít pestrá přídavná jména, rozvést jeho zájmy, povahové vlastnosti atd.

Jistě by bylo žádoucí kvalitnější promyšlení struktury projevu a jeho značné rozvedení, neboť již v šestém ročníku se v hodinách slohu podrobně probírá popis osoby.

Diskuse

Po vyslechnutí všech mluvních cvičení byly projevy rozříděny do kategorií spisovnost projevu, slovní zásoba, větná výplň a kompozice projevu. Dle zjištěných výsledků můžeme říci, že nejzásadnějším problémem, který činil vytipovanému vzorku žáků potíže, byla z hlediska jazykového kategorie slovní zásoby. Z celkového počtu osmi zkoumaných žáků mělo pět z nich ve větší míře těžkosti v projevu nahradit zejména podstatná jména a slovesa jinými slovy spadajícími do stejné kategorie, či věty formulovat jiným způsobem. Druhou nejčastější problémovou záležitostí se staly redundantní slova a pazvuky. Co se týče kompozice projevů, opět byly zaznamenány u více než poloviny žáků výrazné nedostatky. Mnoho mluvních cvičení postrádalo úvodní část, u všech chyběl náležitý závěr. Obsah některých mluvních cvičení byl značně chaotický a tím pádem nekvalitně zpracovaný. V paralingvistické části někteří své promluvy směřovali pouze k vyučující a přizpůsobili tomu také hlasitost projevu. Mnohdy jim nebylo v zadních lavicích třídy díky rušivému okolí téměř vůbec rozumět. Intonačně se většina z nich snažila dodržovat větnou strukturu. Přesto se objevily případy, při nichž následné věty často splývaly.

Možné vysvětlení zjištěných nedostatků můžeme objevit ve dvou hlavních příčinách. První z nich se týká zmiňované slovní zásoby a jejího neuspokojivého kreativního využití. Před několika lety byla ve zmiňované škole v hodinách českého jazyka zrušena zavedená povinná školní četba. Žáci totiž místo přečtení knih opisovali obsahy z internetu a jiných dostupných materiálů. Tímto aktem však škola jako vzdělávací instituce přestala vést své svěřence ke čtení a tento vzdělávací prostředek nechala na libovůli rodiny či na nich samých. Ve vyučování pracují pouze s omezeným množstvím krátkých úryvků. Takový přístup nepřispívá k nabytí nových vědomostí v kategorii slovní zásoby.

Druhým zřetelným důvodem, proč mnoho z žáků po základním devítiletém vzdělávání není schopno vytvořit smysluplný několikaminutový projev, je dle mého mínění nulová reflexní a sebereflexní činnost po ukončení mluvního cvičení. V nálechohových hodinách slohu, ve kterých jsem zaznamenávala žákovské projevy, obvykle po ukončení mluvního cvičení následovala pouze klasifikace, bez hlubšího rozboru vyslechnutého mluvního projevu. Poté pokračovalo vyučování dle plánu hodiny. S žáky by měla proběhnout kontrolovaná diskuse. Při hodnocení by se zvýraznily části, které v projevu povedly. Rovněž by se mělo poukázat na slabší složky projevu, na které je nutno

se v budoucnu zaměřit. Každý promlouvající by tedy měl odcházet od tabule s tím, že se přesně dozvěděl, v čem byl „dobrý“ a v čem naopak chyboval. Tato reflexe by nenapomáhala pouze autorovi promluvy, stejně tak by mohla být přínosná pro zbytek třídy. Doporučovala bych, aby žáci do hodin slohové výchovy, v nichž mají vystoupit s mluvním cvičením, nosili předem připravené domácí písemné zpracování projevu. Text by nesloužil ke čtení, ale jako opora paměti při jejím náhlém výpadku. Rovněž by si do něj mohl při reflexi žák vpisovat poznámky, aby připomínky využil k příštím zpracování mluvního cvičení, a tak měl možnost hodnotit progres ve svém vystoupení.

Na závěr teoretického oddílu práce jsem vložila několik nápadů, jak praktickou a věřím, že i zajímavou formou přivést žáky k větší možnosti souvisle se vyjádřit. Těchto několik her (autorské čtení, brainstorming, hra na reportéry,...), které poslouží především k sestavení vyprávění, může být doplňkovým prostředkem, který žákům poslouží k hlubšímu rozvoji komunikačních dovedností.

Závěr

Sledovaný soubor probandů, na který se diplomová práce zaměřila, se skládal z žáků devátého ročníku základní školy. Ti byli informováni o probíhajícím zúčastněném pozorování, při němž budou nahrávána přednášená mluvní cvičení.

Z výzkumu vyplynuly výrazné nedostatky při tvorbě a přednesu mluvních cvičení, tj. komunikačních schopností žáků. Z výsledků je patrné, že žáci při produkční činnosti cvičení nejvíce podcenili potřebu zapojovat spektrum odlišných vyjádření, tedy slovní zásobu a celkovou kompozici, která činí projev zajímavým a hlavně srozumitelným. Okruhem, který byl na druhou stranu zvládnut nejlépe, byla podle rozebraných projevů, spisovná čeština. Převážná část žáků se ve svých výstupech snažila svůj projev korigovat a držet se spisovnosti jazyka. Cíle, které byly před započítím výzkumu stanoveny, byly tudíž splněny.

Přínosem, kterým mohou být výsledky pro praktické vyučování, je zejména uvědomění, že žáci potřebují neustálé procvičování komunikačních dovedností verbálních, paralingvistických i neverbálních. Jestliže má být výuka nejen ve slohových hodinách opravdovým přínosem, je nutné, aby vyučující měli na mysli nesmírnou důležitost reflexe přednesených projevů, ze kterých mohou čerpat nejen samotní žáci, ale i celá třída.

Souhrn

Diplomová práce se zaměřuje na jazykové dovednosti žáků v deváté třídě základní školy. V rámci zúčastněného pozorování byli žakovské projevy mluvních cvičení nahrány na diktafon. Ze sesbíraných materiálů vychází praktická část výzkumu. Ta se zaměřuje na projev jako celek, tj. jeho kompozici i na jeho části (spisovný jazyk, slovní zásoba, větná výplň).

Z dosažených výsledků jsme odhalili nedostatky zejména ve slovní zásobě a kompozičním hledisku. Většina žáků nedostatečně pracovala se synonymy. Velké potíže jim činilo sestavit doporučenou osnovu projevu (úvod, stať, závěr), skladbu vět a jejich logické navazování, aby vytvořili smysluplný obsah výpovědi.

Referenční seznam

ALLHOFF, Dieter-W a Waltraud ALLHOFF. *Rétorika a komunikace: 14. vydání*. Vyd. 1.

Přeložil Jana BÍLKOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2283-2.

BALADA, J. a kol. *Rámcový vzdělávací program*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Online: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf.

BLAŽEK, Vladimír. *Komunikace a lidské tělo*. 1. vydání. V Plzni: Západočeská univerzita, 2011, 115 stran. ISBN 978-80-261-0033-1.

BRABCOVÁ, R. a kol. *Čeština našich dní*. Úvaly: Jinan, 1996.

BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006, 210 s. ISBN 802470868x.

ČECHOVÁ, Marie. *Komunikační a slohová výchova*. 1. vyd. Praha: ISV, 1998. ISBN 8085866323.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. 1. vyd. Praha: Grada, 2001, 420 s. ISBN 80-7169-988-8.

HÁJKOVÁ, Eva. *Rétorika pro pedagogy: základy řečových technik : verbální a neverbální komunikace : jaké jazykové prostředky zvolit : jak zvládnout interpretaci textu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-1990-0.

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 311 s. ISBN 8071788031.

HAUSER, Přemysl a kol. *Metodika vyučování českému jazyku a slohu*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

HOLUB, Josef a Stanislav LYER. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. 4. vyd. / . Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 483 s. ISBN 8004237150.

HUBÁČEK, J a kol. *Čeština pro učitele*. Vyd. 3. Opava: Vademecum Bohemiae, 2002, 323 s. ISBN 80-86041-33-6.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

KLIPPERT, Heinz. *Nápadník aktivit pro trénink komunikace a komunikačních kompetencí*. Přeložil Zuzana MIKESKOVÁ. Brno: Edika, 2013. ISBN 978-80-266-0126-5.

- KOHOUT, Jaroslav. *Rétorika: umění mluvit a jednat s lidmi*. 3. vyd. Praha: Management Press, 1999, 159 s. ISBN 8072610023.
- KOŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 1992, 89 s. ISBN 80-85467-92-5.
- KRAUS, Jiří. *Rétorika v evropské kultuře i ve světě*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2001-5.
- KROBOTOVÁ, Milena. *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, 219 s. ISBN 80-244-0187-8.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1988, 235 s.
- LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. ISBN 9788024423098.
- LOTKO, Edvard. *Rétorika v současné praxi*. Ostrava: Krajské kulturní středisko, 1986.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 8020006907.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 8024707381.
- MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2003, 361 s. ISBN 8024706504.
- MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2010, 325 s. ISBN 978-80-247-2339-6.
- STYBLÍK, Vlastimil a Marie ČECHOVÁ. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. 2. upr. vyd., 1. vyd. v SPN. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 8085937476.
- ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci: didaktika českého jazyka a komunikační výchova*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2005. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia. ISBN 80-246-0948-7.
- ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika: jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 8024706334.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TEGZE, Oldřich. *Neverbální komunikace*. Praha: Computer Press, 2003, 482 s. ISBN 807226429X.

TINKOVÁ, Eva. *Rétorika, aneb, Řeč jako nástroj: praktický průvodce řečí těla a verbální komunikací*. Vyd. 1. Kralice na Hané: Computer Media, 2010. ISBN 978-80-7402-074-2.

TRÁVNÍČEK, František. *Úvod do českého jazyka: český jazyk jako celost*. 1. vyd. Brno: Komenium, 1948.

WIEKE, Thomas. *Rétorika v praxi*. 1. vyd. Přeložil Renata PEŠKOVÁ. Praha: Rebo Productions, 2005. ISBN 8072344188.

ŽANTOVSKÁ, Irena. *Rétorika a komunikace*. První vydání. Praha: Dokořán, 2015, 287 stran. ISBN 978-80-7363-712-5.

Anotace práce

Jméno a příjmení: Stanislava Rosenbergová

Katedra nebo ústav: Katedra českého jazyka a literatury

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kusá, Ph.D.

Rok obhajoby: 2016

Název práce: Mluvní cvičení v komunikační výchově na druhém stupni základních škol

Název v angličtině: Speaking activities in communication education in the second-degree of elementary school

Anotace práce: Předložená diplomová práce se zabývá mluvními cvičeními v rámci komunikační výchovy na základní škole. První část tvoří teoretické poznatky z oblasti komunikace, historické a moderní rétoriky, tvorby projevu a jazykové komunikace vycházející z RVP. Druhá část shrnuje výsledky výzkumu provedeného na zvolené základní škole. Zaměřuje se na zkoumání konkrétních jazykových kategorií, jakými jsou spisovná čeština, slovní zásoba, redundantní větná výplň, dále na celkovou kompozici projevu a mapuje jejich správnost.

Klíčová slova: komunikace, rétorika, mluvený projev, RVP, komunikační a slohová výchova, mluvní cvičení

Anotace v angličtině: This Master's thesis deals with speaking activities within matter of communication education at primary school. The first part consists of theoretical findings about communication, historical and modern rhetoric, formation of speech and linguistic communication descending from RVP (Framework Education Programme). The second part summarizes results of research performed at primary school. It focuses on research of specific linguistic categories such as grammatically correct czech language, vocabulary, sentence fillers and last but not least structure of a speech and to record its correctness.

Klíčová slova v angličtině: communication, rhetoric, speech, RVP (Framework Education Programme), education of communication and stylistics, speaking activities

Rozsah práce: 75 stran

Jazyk práce: čeština